

PRE-SERVICE TEACHERS' IMAGES ON THE NEIGHBOURING COUNTRIES OF TURKEY¹

Öğretmen Adaylarının Türkiye'ye Komşu Ülkelere İlişkin İmajları

Nilüfer KÖŞKER²

Öz

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu ülkeler hakkındaki algıları, görüşleri ve coğrafi bilgi temelinde yeterliliklerini belirlemek amaçlanmıştır. Betimsel tarama modeli ile gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubunu, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı birinci ve ikinci sınıfında öğrenim gören 90 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırmanın verileri açık uçlu soruların yer aldığı bir yapılandırılmış veri toplama aracı ile toplanmıştır. Veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öğretmen adaylarının, Türkiye'ye komşu ülkelerin konumu, fiziki, nüfus, ekonomik ve siyasi özelliklerine ilişkin yetersiz ve hatalı ifadelerle sahip oldukları ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini mekânsal olarak analiz edebilecek bilgi temelinden yoksun oldukları tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının daha çok kalıp bilgi ve önyargılar üzerinden ülkeler hakkında değerlendirmeler ve tanımlamalar yaptıkları, komşu ülkeler hakkındaki tanımlamalarının dost-düşman ülkeler anlayışından beslendiği dikkati çekmektedir. Katılımcıların öğretmen adayı oldukları gerçeğinden yola çıkıldığında, Türkiye'nin çevresindeki ülkeler ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkileri hakkında önyargı ya da kalıp yargılardan uzak, doğru ve derinlikli coğrafi bilgilere ve mekânsal düşünme becerilerine sahip olmaları önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans programı ve programdaki ders içeriklerinin düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Komşu Ülkeler, İmaj, Öğretmen Adayı, Sosyal Bilgiler

Abstract

In the current study, it is aimed to determine pre-service teachers' perceptions, opinions and to determine their competences on the basis of their geographical knowledge about the neighbouring countries of Turkey. The study group of the study, employing the descriptive survey model, consists of 90 first and second year students attending the Department of Social Studies Teaching of an education faculty. In the selection of the study group, purposive sampling method was used. A structured data collection tool with open-ended questions was used as the data collection tool. The data were analysed using content analysis. According to the obtained results, it was concluded that the pre-service teachers have inadequate and incorrect statements regarding the location, physical, population, economic and political features of the Turkey's neighbouring countries and they do not have the knowledge base needed to spatially analyse the neighbouring countries to Turkey. It is noteworthy that, pre-service teachers make assessments about countries through stereotypes and prejudices and it is noteworthy that the definitions of neighbouring countries are based on the understanding of friends and enemy countries. Based on the fact that the participants are pre-service teachers, it is important that pre-service teachers' having accurate, and in-depth information and having spatial thinking skills about the neighbouring countries to Turkey and these countries' relationships with Turkey. In this context, it is recommended that the Social Studies Education undergraduate program and course content in this program be arranged.

Keywords: Turkey, Neighbouring Countries, Image, Pre-service Teacher, Social Studies

¹ This study is an expanded version of the research entitled "Neighbouring Countries to Turkey according to Pre-service Teachers' Perceptions and Opinions" presented at the 2nd International Congress on Geographical Education (ICGE) organized by Eskişehir Osmangazi University on 03-05 October 2019.

² Assist. Prof., Kırıkkale University, Faculty of Education, Department of Social Sciences Education, 71450, Kırıkkale, TURKEY., <https://orcid.org/0000-0002-0134-4724>, niluferkosker@gmail.com

GİRİŞ

Mekân üzerindeki yaşamsal dinamikler *yerel* olduğu kadar *bölgesel* ve *küresel* ölçekli çeşitli etkileşimlere yol açmaktadır. Mekânda giderek yayılmaya başlayan bu etkileşimler ve temaslarla birlikte ülkeler belirli bir değişime ve hatta farklı gelişmelere maruz kalabilmektedir. Özellikle komşu ülkeler arasında bu tür temasların daha yoğun yaşandığı söylenebilir. Bu tür etkileşimler, tüm ülkeler için *-toplumsal yaşamın gündelik pratikleri olarak-* mekânın fiziki, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik boyutları ile yakın çevreden başlanarak tanınması, analiz edilmesi, mekânsal ilişki ve etkileşimlerin yerel, bölgesel ve küresel boyutlarıyla yorumlanabilmesini gerekli kılmaktadır. Ülkeler ve farklı kültürler hakkında yeterli ve doğru bilgilere sahip olunması, mekâna ilişkin farkındalığı arttırarak, mekânın bölgesel ve küresel düzeyde (yeniden) okunmasını ve analizini mümkün kılacaktır. Bu durum, “mekânı tanıma, betimleme, konumlandırma ve mekânsal ilişkileri, etkileşimleri kavrama eylemlerini beraberinde getirerek coğrafi farkındalığın geliştirilmesine temel oluşturacaktır” (Köşker, 2019: 326).

Bireylerin mekâna ilişkin algıları, bilgileri ve düşünceleri çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenebilmektedir. Kendi deneyimleri dışında, kültür, eğitim sistemi, kitle iletişim araçları ya da çeşitli kaynak kişilerin aktarımları, mekâna ilişkin zihinsel şema ve örüntülerin oluşması ve algıların şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Mekân sadece fizikselliğe atıf yapmaz, aynı zamanda toplumsaldır ve anlamın, duyguların iç içe geçmesiyle derinleşen bir yapıya sahiptir. Mekânın anlam kazanması, anlamlandırılmasında kültür önemli bir etkiye sahiptir. Kültür ile şekillenen kimlik hem mekânı hem de mekân üzerinde yaşayanları tanımlarken aynı zamanda bir *öteki* de var eder. Bu bağlamda *burası*'nın dışında bir orası, *biz*'in dışında bir *öteki* oluşturulur. Dolayısıyla farklı kültürler hakkında edinilen bilgiler *biz* algısının çerçevesinden değerlendirilir. *Öteki* ise önyargı ve kalıp yargıların yüklendiği tehdit unsuruna dönüşebilmektedir. Bireylerin zihinlerinde mekânsal örüntü ve imajların oluşması ve buna bağlı olarak mekâna dolayısıyla o mekândaki farklı kültürlere ilişkin bakış açılarının ve düşüncelerin şekillenmesinde kültürün sunduğu perspektif dışında toplumu dönüştüren faktörlerden bir diğeri ve belki de en önemlisi ise eğitimidir.

İnsan-mekân ilişkiselliği bağlamında eğitim sürecindeki kazanımlar, bireyin mekânı algılaması ve anlamlandırmasında etkili olmaktadır. Eğitim özellikle de coğrafya eğitimi, farklı ülkelerin ve kültürlerin tanınması, öğrenilmesi yoluyla bu ülkeler ve kültürler ile benzerliklerin, farklılıkların değerlendirilmesi, karşılıklı etkileşimlerin (sosyokültürel, ekonomik, politik vb.) analiz edilmesine temel oluşturacak bilgi ve becerilerin kazandırıldığı bir öğretim sürecini içermektedir. Mekâna ilişkin bilgilere ek olarak, mekânsal farkındalık, mekânsal analiz ve sentez gibi mekânsal düşünme becerilerinin kazandırılması da söz konusu olmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ülkenin dünya üzerindeki konumunu anlayabilmeleri, çevrelerinde yer alan ülkeleri değişen dinamikler doğrultusunda değerlendirebilmeleri, ülkeler arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri sorgulayıp, analiz edebilmeleri için mekânsal bilgiye ihtiyaçları bulunmaktadır. Ancak mekânın toplumsal, kültürel, siyasi yani beşeri özellikleri açısından yapılacak bir değerlendirme manipülasyona açıktır. Dolayısıyla bu türden bilgiler objektif bir gerçeklikten ziyade, tasarlanan bir mekânın inşa edilmesini ve okul eğitimi yoluyla aktarımını mümkün kılabilmektedir (Köşker, 2014: 430). Zira mekâna ilişkin her türlü bilgi çoğunlukla güç kavramıyla ilişkilidir ve ideolojik inşa sürecine tabiidir.

İdeoloji, sosyal bir grubun kendine has özelliklerini ortaya koyduğu, başkalarından ayrıldığı hatta ters düştüğü ortak düşünceler bütünüdür (Lapierre, 1981: 8). İdeoloji, bireyin bilişsel tasarımında yer alacak olan imajların betimlenmesidir (Yapıcı, 2004). Bireylerin bakış açılarını etkilemekte, gerçekliğin temsiliyi dönüştürmekte ve dünyaya çerçevesiz bir pencereden bakılmasını engellemektedir (Sucu, 2012). İdeolojinin en önemli araçlarından olan eğitim ise resmi ideolojinin bireylere aktarıldığı kurumsal bir zemin haline dönüşür. Althusser'e (2015) göre eğitim devletin ideolojik aygıtlarından biridir. Eğitim, ideolojik eksenli istendik davranışların idealleştirilerek bireylere kazandırılması süreci olarak tanımlanabilir (Özgen ve Köşker, 2016). Devlet ideoloji aracılığıyla kurguladığı bütünsel dünyayı eğitimle kurumsal bir alana dönüştürür. Bu alanı, bireysel ve toplumsal olguların etkisinden temizleyerek kamusal alan olarak ilan eder (Çetin, 2001). Özgen (2008: 27) eğitim sürecinde var olan üç ideolojik biçimi; neyin var (ya da yok) olduğunu, neyin olanaklı (ya da imkânsız) olduğunu, neyin iyi (ya da kötü) olduğunu bildirerek/göstererek/dayatarak insanları, insan gruplarını ve onların öznelliklerini nitelemek/belirlemek olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda eğitim sürecinde, coğrafi bir güç olarak insan-mekân-bilgi ilişkisinin kurulması, ideolojik olarak tasarlanan ya da kurgulanan bir mekân tasavvuru yoluyla sınırlandırılmaktadır. Mekânın yerel, bölgesel ya da küresel boyutta sosyal, kültürel, ekonomik ya da politik olarak tanımlanması, değerlendirilmesi ve yorumlanması, sınırları belirlenmiş bir çerçeve içinde gerçekleşmektedir. Bu çerçevenin sınırları içine hangi bilgilerin dâhil edileceği ve bilginin nasıl sunulacağı ise ideolojik çerçeveye göre belirlenmektedir. Dolayısıyla mekâna yönelik bilgi ve becerilerin, çok boyutlu ve derinlikli bir bakış açısı kazandırmaktan uzak, belirlenmiş ve sınırları çizilmiş içerikler yoluyla kazandırılması söz konusu olabilmektedir.

Bireyler, zihinlerinde yarattıkları gerçekliğin dışında çok daha büyük ve karmaşık bir çevrenin içinde yaşamaktadırlar. Bu çok büyük ve karmaşık olan çevreden gelen uyarılarla başa çıkabilmek için ise onları belli kategorilerde toplamakta, gerçekliği bu kategorilere indirgemektedirler. Böylelikle gerçeklik anlamlandırılmış olmaktadır (Işık, 2012). Gerçekliğin,

ideolojik amaçlar doğrultusunda sunulduğu ya da sınırlandırıldığı bir eğitim sisteminde ise sistemin gerçekliği bireylerin gerçekleri haline dönüşmektedir. Bu noktada ise sınırlandırılmış içeriklerin yerini kalıp yargılar ve ön yargılar doldurmaktadır. Kalıp yargılar, belirli bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran imgelerdir (Göregenli, 2012). Bir kalıp yargıya güçlü bir duygulanım da eşlik ederse, bir tutum olarak önyargı oluşmuş olur (Paker, 2012). Dolayısıyla farklı mekânlardaki toplumlar ya da kültürlerle yönelik içeriğin sınırlandırılması, bilginin yerini kalıplaşmış fikirlerin almasına, ideolojik kurguların gerçeklik olarak sunulmasına ve bilimsel bilginin bertaraf edilmesine zemin oluşturacaktır. Farklı kimlikler, aidiyetler ve öteki kültürlerle yönelik tutumlar bunun tipik tezahürlerindedir. Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar'a (2014: 154-155) göre, çeşitli ulusal gruplara karşı beliren kalıplaşmış tutumlara yönelik incelemeler de bu türden tanımlamalar içermektedir:

Kalıplaşmış tutumlar küçük yaşlarda gelişmeye başlamaktadır. Bu tutumların gelişmesinde politik, tarihsel, ekonomik, kültürel çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Çoğunlukla kalıplaşmış tutumlar başkalarından kulaktan dolma edinilen bilgilerle beslenmekte, bilgi eksikliğini kapatma ve gerçeği tanımlama görevini görmektedir. Dolayısıyla, çoğu zaman akılcı olmaktan çok duygusal nitelik göstermektedir. Kalıplaşmış tutumlar kolay değişmeyip zaman içinde oldukça durağan bir nitelik kazanmaktadır.

Farklı kültürler ya da ülkelere yönelik geliştirilmiş kalıplaşmış fikirler ya da tutumlar sadece bilişsel süreçlerin değil ağırlıklı olarak duyuşsal süreçlerin de bir ürünüdür. Bu şekildeki fikirler zamanla farklı kültürlerle yönelik ayrımcılık, saldırganlık gibi davranışsal boyutlara ulaşabilmektedir (Blum, 2004; Dovidio, Brigham, Johnson ve Gaertner, 1996; Fiske, 1998). Kalıplaşmış tutumların küçük yaşlardan itibaren gelişmeye başlaması sebebiyle, öğretmenlerin küresel değişim ve dönüşümlerin mekân üzerindeki etkilerini analiz edebilecek yeterli bilgi temeline sahip olması ve bu bilgileri kalıplardan, önyargılardan uzak bir şekilde öğrencilerine aktarabilmesi, ülkeler ve kültürler arası etkileşimlerin çok yoğun ve hızla yaşandığı günümüz dünyasında önemlidir. Özellikle Türkiye gibi çok sayıda komşuya sınır olan bir ülkede, sınırlarının ötesindeki ülkelere, kültürlerle ilişkin bireylerin algı ve görüşlerinin belirlenmesi, doğru ve yeterli bilgilere sahip olmalarını sağlayacak eğitim süreçlerinin sağlanabilmesi bu bakımdan önem taşımaktadır. Çünkü ülkeler hakkındaki etki kaynaklarını öğrenmek, ülkelere ve halklarına ilişkin tutumlar geliştirmede ya da oluşturmada hangi etkilerin önemli olduğuna ilişkin farkındalıklar oluşturacaktır (Zevin ve Corbin, 1998).

Mekâna ilişkin algılar, deneyimler, çağrışımlar, bilişsel ve duyuşsal kazanımlar yoluyla bir takım mekânsal imajlar oluşmaktadır. Mekânsal imaj, mekânsal anlamın bütününe kapsayan, bireylerin mekâna ilişkin yargılarını etkileyen, algısal ve bilişsel süreçlerin ürünü, zihinsel ve kavramsal bir yapıyı ifade etmektedir (Kahvecioğlu, 1998). Öğretmenlerin eğitim sürecinde yakın çevreden başlayarak çeşitli ülke ve kültürlerle ilişkin bilgileri sunma, öğrencilerin zihinlerindeki mekânsal algı ve imajları oluşturma ve şekillendirmedeki rolü göz önüne alındığında, öğretmen adaylarının bu bağlamda algılarının, düşüncelerinin ve yeterliliklerinin belirlenmesi, hizmet öncesi süreçte uygun öğretim içerikleri ve süreçlerinin düzenlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Türkiye'ye kara sınırıyla komşu olan ülkelere ilişkin coğrafi bilgi temelindeki yeterlilikleri ve zihinlerindeki imajlar (görüşleri, algıları, tanımlamaları ve değerlendirmeleri) belirlenmeye çalışılmış ve ülkeler hakkındaki imajları besleyen etkenlerin tartışılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu (sınır olan) ülkeler hakkındaki bilgi kaynakları nelerdir?
- Öğretmen adaylarına göre Türkiye'ye komşu (sınır olan) ülkeler hangileridir?
- Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu (sınır olan) ülkeler hakkında sahip oldukları mekânsal imajlar nelerdir?
 - a) Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu Balkan ülkeleri hakkında sahip oldukları mekânsal imajlar nelerdir?
 - b) Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu Kafkas ülkeleri hakkında sahip oldukları mekânsal imajlar nelerdir?
 - c) Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu Ortadoğu ülkeleri hakkında sahip oldukları mekânsal imajlar nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimleme, olayları ve problemleri anlama ve anlatmada ilk aşamayı oluşturmaktadır (Kaptan, 1998). Betimsel tarama modeli, geçmişte ya da hâlihazırda var olan bir durumu olduğu şekliyle betimleyerek ortaya koymayı amaçlayan, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesnelere, kendi koşulları içinde, olduğu gibi tanımlamaya çalışan araştırmalara uygun bir yaklaşımdır (Karasar, 2009). Betimsel araştırmalarda, çalışılan doğal ya da toplumsal olguları kontrol etme, gelişme ya da değişmesini sağlama etkinliği yoktur. Olgunun ne olduğunun aynen ortaya konulmaya çalışılması söz konusudur (Sönmez ve Alacapınar, 2013). Böylece öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu ülkelere yönelik bilgi düzeyleri, görüşleri ve algılarını ortaya çıkarmak, betimlemek; bu bağlamda sonuçları değerlendirmek, sebepleri tartışmak ve çözüm önerileri sunmak mümkün olacaktır.

Çalışma Grubu

Araştırmının çalışma grubunu, Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı birinci ve ikinci sınıfında öğrenim gören 90 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ülkeler hakkında henüz lisans düzeyinde bir ders almamış olan birinci ve ikinci sınıf öğrencileri çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Böylece öğretmen adaylarının bir önceki eğitim kademesi olan ortaöğretim düzeyinde edinmiş oldukları mekânsal örüntülerin tespit edilmesi amaçlanmış ve bu bağlamda lisans öncesi ve lisans düzeyindeki coğrafya eğitiminin amacının tartışılması hedeflenmiştir. Çalışma grubuna ilişkin özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

	Katılımcılar	n	%
Cinsiyet	Kadın	49	54,4
	Erkek	41	45,6
Sınıf düzeyi	1	37	41,1
	2	53	58,9

Veri Toplama Aracı

Betimsel çalışmalarda, problemin durumuna bağlı olarak anket, görüşme, gözlem, soruşturma, çoktan seçmeli, açık uçlu, doldurmalı, vb. sorulardan oluşan veri toplama araçları kullanılabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2013). Çalışmada iki bölümden oluşan yapılandırılmış bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Birinci bölümde kişisel bilgiler (cinsiyet, sınıf düzeyi, komşu ülkeler hakkında bilgi kaynakları) sorgulanmıştır. İkinci bölümde ise üç açık uçlu soruyu içeren bir tablo sunulmuştur. Öğretmen adaylarından, A4 boyutunda sunulmuş olan veri toplama formundaki tablo üzerinde Türkiye'ye kara sınırı bulunan ülkeleri, bu ülkeler hakkındaki bilgi ve düşüncelerini ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini tanımlamaları istenmiştir (Şekil 1). Veri toplama aracı, araştırmaya uygunluğu ve geçerliği bakımından uzman görüşüne sunulmuş ve onay alınmıştır.

II. Bölüm: Türkiye'ye sınırı olan ülkeleri yazınız.

Sınır Ülkeler	Bu ülke hakkında bilgi ve düşüncelerinizi belirtiniz.	Bu ülke ile Türkiye arasındaki ilişkileri tanımlayınız.
Gürcistan	Filirim yok	Filirim yok
Azerbaycan	kardeş ülke	kültürel ve irksal bağ
Ermenistan	Sevilmeyen bir ülke	Tarihi anlaşılmazlıklar
Suriye	karışık bir yapısı var	mülteci ve sığınmacılar
Irak	Siyasi otorite zayıf	Askeri müdahaleler
İran	diş kapalı politikalar	Enerji anlaşmaları malzemeleri
Yunanistan	Anlaşmazlık yaşadığımız bir ülke	Kıbrıs sorunu

Şekil 1: ÖA84'e Ait Veri Toplama Formu

Öğretmen adaylarını yönlendirmemek amacıyla form üzerindeki tablo, iki sayfa ve 10 satır olarak verilmiş, tüm satırları doldurmak zorunda olmadıkları, sadece bildikleri, hatırlayabildikleri ülkeleri yazmaları belirtilmiştir. Uygulama, araştırmacı tarafından her iki sınıf düzeyi için ayrı zamanlarda ve 40 dakikalık süre içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu süre içerisinde katılımcılara uygulamaya ilişkin gerekli açıklamalar yapılmış ve soruları yazılı olarak yanıtlamaları istenmiştir.

Veri Analizi

Veri toplama formundan elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiş ve tablolar ile görselleştirilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu analizde, insan eliyle yazılmış ya da şekillendirilmiş içerikler içindeki sözcüklerin, kavramların, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek ve sayıya dökmek amaçlanır (Kızıltepe, 2015).

Krippendorff'a (2004: 18) göre ise içerik analizi metinlerden, kullanım bağlamları doğrultusunda yinelenabilir ve geçerli çıkarımlar yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır. İçerik analizinde; veri ile tanışmak, ilk kodları üretmek, temaları belirlemek, tematik ağlar oluşturmak, bütünleştirme ve yorumlama olmak üzere beş temel aşama bulunmaktadır (Robson, 2015: 589).

Veri analizine başlamadan önce katılımcılardan alınan her bir form numaralandırılmış ve sıralanmıştır. Elde edilen veriler öncelikle bilgisayar ortamına aktarılmış, ifadeler okunarak kodlamalar yapılmış, kodlanmış ifadelerin ortak özellikleri üzerinden kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategorilerden; *konum, fiziki özellikler, nüfus özellikleri, ekonomik özellikler, kültürel özellikler, siyasi özellikler, tanımlamalar ve Türkiye ile ilişkiler* olmak üzere sekiz temaya ulaşılmıştır. Komşu ülkeler bu sekiz tema altında ve *Balkan ülkeleri, Kafkas ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri* olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Veriler tablolara aktararak, frekans (*f*) ve yüzde (%) olarak sunulmuş, temalar içerdiği kategoriler ve kodlar ile birlikte yorumlanmıştır. Katılımcıların ifadelerinde belirttikleri görüşler çeşitlilik gösterdiğinden, tablolarda belirtilmiş olan frekans sayısı katılımcı sayısını aşmıştır. Araştırmada güvenilirliği sağlamak amacıyla iki uzmana veriler ve sonuçlar arasında kurulan bağlantılar ve yorumlar için tutarlılık incelemesi yaptırılmış ve teyit alınmıştır. Yorumları ve bulguları desteklemek amacıyla katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

BULGULAR

Öğretmen Adaylarının Türkiye'ye Komşu (Sınır Olan) Ülkeler Hakkındaki Bilgi Kaynakları

Kaynaklar	<i>f</i>	%
Televizyon-İnternet	122	48,6
Eğitim Sistemi (Okul-Öğretmen-Dersler-Ders kitabı)	82	32,6
Gazete-Dergi-Kitap	43	17,1
Atlas-Harita	3	1,2
Diğer kişiler	1	0,4
Toplam	251	100

Tablo 2'de görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının komşu ülkeler hakkında bilgi edindikleri kaynakları ağırlıklı olarak (%65,7) kitle iletişim araçlarının (Televizyon, internet, gazete, dergi, kitap) oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının komşu ülkeler hakkında bilgi edinmeleri sürecinde, kitle iletişim araçlarının, eğitim sisteminden (okul, öğretmen, dersler, ders kitabı) daha etkili olduğu söylenebilir.

Öğretmen Adaylarına Göre Türkiye'ye Komşu (Sınır Olan) Ülkeler

Ülkeler	<i>f</i>	%
Yunanistan	88	97,77
Bulgaristan	68	75,55
Gürcistan	65	72,22
Ermenistan	64	71,11
Nahçıvan Ö.C.	7	7,77
Suriye	88	97,77
İran	69	76,66
Irak	76	84,44
Azerbaycan*	41	45,55

*4 katılımcı Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni ayrı ayrı sınır komşusu olarak belirtmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların ağırlıklı olarak Yunanistan, Suriye ve Irak'ı komşu ülke olarak belirttiği dikkati çekmektedir. Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (N.Ö.C.) ise en düşük düzeyde ifade edilmiştir.

Ülkeler	f	%
Özbekistan	3	3,3
Rusya	2	2,2
Ukrayna	1	1,1
Türkmenistan	1	1,1
Cezayir	1	1,1
Macaristan	1	1,1
Sırbistan	1	1,1
Yugoslavya	1	1,1
İsrail	1	1,1
S. Arabistan	1	1,1
Libya	1	1,1
Lübnan	1	1,1
Dağlık Karabağ	1	1,1

Tablo 4'te, Türkiye sınırında olmadığı halde komşu olarak belirtilen ülkeler sunulmuştur. Öğretmen adaylarının kara sınırlarımızdaki ülkelere ilişkin yeterli bilgilere sahip olmadıkları görülmektedir. Sınırlarımızın çok ötesinde, yakın karasal alanda (Özbekistan, Türkmenistan, Dağlık Karabağ, Macaristan, Sırbistan, S. Arabistan), yakın denizel (Rusya, Ukrayna, İsrail, Lübnan) ve uzak denizel sahada (Cezayir, Libya) bulunan ülkeleri kara sınırlarımızda belirttikleri görülmektedir. 1992 yılında dağılmış olan Yugoslavya'nın sınırlarımızda belirtilmiş olması ise hem yanlış hem de güncel olmayan bilgiler olarak dikkat çekmektedir.

Öğretmen Adaylarının Türkiye'ye Komşu (Sınır Olan) Ülkeler Hakkında Sahip Oldukları Mekânsal İmajlar

Ülkeler	Toplam Belirtme		Fikir belirtmeyen katılımcılar			
	Tamamen boş bırakma		Ülke hakkında		Türkiye ile ilişkiler hakkında	
	f	%	f	%	f	%
Yunanistan	88	3,40	15	17,64	6	7,05
Bulgaristan	68	29,41	10	20,83	9	18,75
Gürcistan	65	41,53	7	18,42	9	23,68
Ermenistan	64	6,25	24	40	3	5
N.Ö.C.	7	57,14	0	0	3	100
Suriye	88	2,27	2	2,32	0	0
İran	69	7,24	5	7,81	10	15,62
Irak	76	14,47	1	1,53	11	16,92
Azerbaycan	41	2,43	14	35	0	0

Tablo 5 incelendiğinde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni belirten katılımcıların yarısından fazlasının (%57,1), Gürcistan'ı belirten katılımcıların ise %41,5'inin bu ülkeler hakkında herhangi bir fikir belirtmediği görülmektedir. Bu ülkeleri, Bulgaristan (%29,4) takip etmektedir. Katılımcıların sıklıkla fikir belirttiği ülkeler ise Suriye (%97,7), Azerbaycan (%97,5) ve Yunanistan (%96,5) olmuştur. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Ermenistan hakkında fikir belirten katılımcıların %40'ı, ülke hakkında bilgi ve düşüncelerini belirtmemiştir. Ermenistan sıklıkla Türkiye ile ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye ile ilişkileri konusuna değinmeyen katılımcı oranı %5'tir.
- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti hakkında fikir belirten katılımcıların tamamı, Türkiye ile ilişkileri hakkında yorum belirtmemiştir.
- Suriye ve Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmeyen katılımcı bulunmamaktadır.
- Azerbaycan hakkında fikir belirten katılımcıların %35'i, ülke hakkında bilgi ve düşüncelerini belirtmemiştir.
- Bulgaristan hakkında fikir belirten katılımcıların %20,8'i ülke hakkında, %18,7'si Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmemiştir.
- Gürcistan hakkında fikir belirten katılımcıların %18,4'ü ülke hakkında, %23,6'sı Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmemiştir.
- İran (f=64) ve Irak (f=65) hakkında fikir belirten katılımcı sayısı birbirine yakındır. Bu katılımcılar içerisinde İran'ın Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmeyenlerin oranı %15,6, Irak'ın Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmeyenlerin oranı ise %16,9'dur.

- Yunanistan hakkında fikir belirten katılımcıların yalnızca %7'si bu ülkenin Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmemiştir.

Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu ülkelere ilişkin ifadeleri Balkan Ülkeleri, Kafkas Ülkeleri ve Ortadoğu Ülkeleri olmak üzere 3 grupta; *konum, fiziki özellikler, nüfus özellikleri, ekonomik özellikler, kültürel özellikler, siyasi özellikler, tanımlamalar ve Türkiye ile ilişkiler* olmak üzere sekiz tema altında değerlendirilmiştir. Her bir grupta yer alan komşu ülkelere ilişkin:

- *Konum, fiziki özellikler, nüfus özellikleri, ekonomik özellikler, kültürel özellikler, siyasi özellikler* temaları,
- Komşu ülkelere ilişkin tanımlamalar temaları,
- Türkiye ile ilişkiler temaları, ayrı bir şekilde düzenlenerek tasnif edilmiş ve tablolara aktarılmıştır.

Öğretmen Adaylarının Türkiye'ye Komşu Balkan Ülkeleri Hakkında Sahip Oldukları Mekânsal İmajlar

Tablo 6: Katılımcılara Göre Komşu Balkan Ülkeleri

Tema	Kategori	İfadeler	
		Yunanistan	Bulgaristan
Konum	Türkiye odaklı	Ege denizi karşı kıyısında (f=6) Batıda (f=2) Yan komşu (f=1) Denizden komşu (f=1) Ege Bölgesi'nde (f=1) Trakya'ya yakın (f=1) Batı Anadolu'da (f=1)	Batıda (f=5) Kuzeybatıda (f=1) Trakya sınırında (f=2) Ege Bölgesi komşusu (f=2) Köprü konumunda (f=1) Türkiye'nin Avrupa sınırında (f=1)
	Küresel	-	Balkan ülkesi (f=2) Yunanistan ile komşu (f=1) Avrupa kıtasında (f=1)
Fiziki	Ülkenin şekli	Adalar ülkesi (f=7) Yüzölçümü küçük (f=3)	-
	Yer şekilleri	Yükseltisi fazla (f=1)	-
	İklim	İklim sıcak (f=1)	Ilıman iklim (f=1)
Nüfus	Nüfus miktarı	Nüfus az (f=4)	Nüfusu az (f=1)
	Etnik yapı/Dil	Dilleri Yunanca (f=2) Rum milleti (f=3)	Türk kökenliler (f=5) Bulgarlar (f=3) Türk nüfus (f=3) Slavlar (f=2) Resmi dil Bulgarca (f=1)
	Din/İnanç	Hristiyan (f=3)	Hristiyan (f=4) Müslüman nüfus (f=2)
	Nüfus yapısı	-	Göçmen nüfus fazla (f=1)
	Eğitim durumu	Okuma düzeyi yüksek (f=1)	-
Ekonomi	Gelişmişlik düzeyi	Ekonomik kriz (f=33) AB desteği alıyor (f=4) Gelişmiş (f=1) Avrupa'nın gerisinde (f=1)	Gelişmekte olan ülke (f=1)
	Ekonomik özellikler	Turizm gelirleri yüksek (f=4) Tatil merkezi (f=2) Zengin maden yatakları (f=1)	Tarım- ticaret gelişmiş (f=1) Tarihi, turistik mekânlara sahip (f=1)
Kültür	Kültür tarihi	Köklü uygarlık-kültür (f=7) Filozof/bilim adamları (f=3) Yunan mitolojisi (f=2)	Osmanlı izleri taşıyor (f=3)
	Spor Kültürü	Olimpiyatlar (f=1)	Sporcuları (f=1)
Siyasi	Yönetim	Başkent Atina (f=8) Cumhuriyet rejimi (f=2) Selanik (f=2) Devlet başkanı Putin (f=1)	Cumhuriyet rejimi (f=1) Başkent Sofya (f=1)
	Uluslararası ilişkiler	Kıbrıs'ın garantör ülkelerinden (f=1)	Eski Osmanlı toprağı (f=8) İttifak devletleri yanında olmuş (f=2) Çevre ülkeler ile olumlu ilişkiler (f=1)
	Askeri güç	Askeri açıdan zayıf (f=1)	-
	Üye olduğu kuruluşlar	AB üyesi (f=4) BM üye ülke (f=1)	AB üyesi (f=2)
	Siyasi güç	Siyasi gücü yok (f=1)	-

Tablo 6 incelendiğinde genel olarak katılımcıların komşu Balkan ülkelerinden Yunanistan'ı ($f=118$) Bulgaristan'a göre ($f=61$) daha fazla detaylandırdıkları dikkati çekmektedir. Yunanistan, *fiziki, ekonomik, kültürel ve siyasi* özellikleri bakımından daha detaylı sunulurken; Bulgaristan ise *konum ve nüfus* özellikleriyle detaylandırılmıştır. Katılımcıların Yunanistan ve Bulgaristan'ı ağırlıklı olarak Türkiye'ye göre konumlandırdıkları, ancak her iki ülkenin konumunun tam olarak ifade edilemediği (*Yan komşu, denizden komşu, Ege Bölgesi komşusu*) görülmektedir. Katılımcıların çok yüksek oranda olmasa da yalnızca Bulgaristan'ı küresel konum özellikleriyle ifade ettikleri tespit edilmiştir ($f=4$). Ülkelerin fiziki özelliklerine yönelik ifadelerin Yunanistan için ($f=12$) Bulgaristan'a göre ($f=1$) daha fazla belirtildiği görülmektedir. Katılımcılar bu boyutta sıklıkla ($f=7$; %7,7) Yunanistan'ın *adalar ülkesi* olmasına vurgu yapmışlardır.

Nüfus teması bağlamında Bulgaristan hakkındaki ifadelerin daha sıklıkla ($f=21$) dile getirildiği dikkati çekmektedir. Özellikle nüfusun *Türk kökenli* olması ($f=5$), *Türk* ($f=3$) ve *Müslüman* ($f=2$) nüfusu barındırıyor olmasına yönelik ifadeler dikkati çekmektedir. Yunanistan, katılımcılar tarafından *ekonomik, kültürel ve siyasi* özellikleri bağlamında daha detaylı olarak tanımlanmıştır. Özellikle Yunanistan'ın ekonomik kriz yaşadığına dair ifadeler öğretmen adayları tarafından ağırlıklı olarak ($f=33$) dile getirilmiştir. Yunanistan'ın ekonomik özelliklerine dair birbirinden farklı, çelişkili ifadeler (*gelişmiş, Avrupa'nın gerisinde*) öğretmen adaylarının yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Yunanistan'ın kültürel olarak *köklü bir medeniyete sahip olduğu, filozof/bilim adamları, mitolojisi ve olimpiyatları* ifade edilmiştir. Bulgaristan ise Osmanlı izleri taşıyan bir ülke olarak dile getirilmiştir. Benzer şekilde Bulgaristan'ın siyasi özellikleri açıklanırken eski Osmanlı toprağı olduğu vurgusu da yapılmıştır. Yunanistan ise siyasi ve askeri güç bakımından yetersiz bir ülke olarak tanımlanmıştır. Bir katılımcının Yunanistan *devlet başkanını Putin* olarak ifade ettiği dikkati çekmektedir. Bu ifade, katılımcının Yunanistan'da devlet yönetim biçimi ve devleti yöneten kişi hakkında yanlış bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Komşu Balkan ülkelerinin özellikleri hakkında katılımcıların ifadelerine örnekler şu şekildedir:

- ÖA19: Yunanistan AB üyesidir. Son zamanlarda ekonomik sıkıntılarla uğraşmaktadır. Resmi dili Yunanca, başkenti Atina'dır.
- ÖA50: Yunanistan'ın nüfusu Türkiye'ye göre azdır. Yüz ölçümü küçük olan bir ülkedir. Yunanistan'ın devlet başkanı Putin'dir.
- ÖA66: Bulgaristan eski bir Osmanlı toprağıdır. Halkı Hristiyan'dır. Bulgaristan'da Türk kültürünün etkisi görülmektedir. Soyları Türklere gelmesine rağmen bunu kabul etmemektedirler.
- ÖA81: Bulgaristan, çoğunluğunu Bulgar topluluğunun oluşturduğu devlettir. Köken itibarıyla Türk kavmidir, lakin kültür ve dili Slav ırkına aittir.

Tablo 7: Katılımcıların Komşu Balkan Ülkeleri Hakkında Tanımlamaları		
Tema	Yunanistan	Bulgaristan
Tanımlama	Düşman ($f=13$) Sevmiyorum ($f=3$) Avrupa'nın şımarık çocuğu ($f=2$) Hayalperest ($f=1$) Katil ($f=1$) Tembeller ($f=1$) Dedikoducular ($f=1$) Azınlıklara hak verilmez ($f=1$) İşkenceciler ($f=1$) İkiyüzlüler ($f=1$)	İşkenceci ($f=3$) Düşman ($f=1$) Güzel bir ülke ($f=1$) Kendi halinde ($f=1$)

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların Yunanistan hakkında daha olumsuz algılara sahip oldukları görülmektedir. Bulgaristan hakkında ise yeterli tanımlamaların olmadığı dikkati çekmektedir. Yunanistan hakkında ifade edilen *düşman, sevmiyorum, şımarık, hayalperest, katil, tembel, dedikoducu, azınlıklara hak vermeyen, işkenceci* ve *ikiyüzlü* ifadeleri, bu ülkeye ilişkin önyargıların Bulgaristan'a nazaran daha fazla olduğunu göstermektedir. Öğretmen adayları Yunanistan'ı, düşman bir ülke ($f=13$) olarak tanımlamışlardır. Bulgaristan hakkındaki olumsuz tanımlamalar ise Türk nüfusa işkence ($f=3$) yapan, düşman ($f=1$) bir ülke olduğu yönündedir. Ancak Yunanistan'dan farklı olarak olumlu tanımlamalar da dile getirilmiştir. Katılımcıların komşu Balkan ülkeleri hakkındaki tanımlamalarına örnekler şu şekildedir:

- ÖA31: Yunanistan Avrupa'nın şımarık çocuğudur. İçlerinde bastırdıkları bir Türk düşmanlığı var. Ama genelde ikiyüzlü politikayı daha çok benimsiyorlar.
- ÖA37: (Yunanistan) İnsanları çok tembel ve dedikoducu olmakla meşhurdur.
- ÖA75: Bulgaristan benim gözümde Türk düşmanlarından biridir. Kendi ülkesinde yaşayan Türklere yaptığı işkenceler beni derinden yaralamıştır.
- ÖA87: Bulgaristan güzel bir ülkedir.

Tablo 8: Katılımcıların Komşu Balkan Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki İlişkilere İlişkin Görüşleri

Tema	Yunanistan	Bulgaristan
Türkiye ile ilişkiler	Türkiye ile sorunlu (f=57)	İlişkiler normal /olumlu (f= 21)
	Gerilimli ilişki (f=20)	Bulgaristan'dan Türk göçü (f=4)
	Mübadele (f=9)	Mübadele (f=4)
	Kültürel benzerlik (f=6)	TR ile ticari ilişkiler (f=4)
	Türklerden etkilenmiş (f=3)	Türk nüfusuna işkence (f=3)
	Yayılmacı politika (f=3)	Kapıkule sınır kapısı (f=3)
	Türkiye dost tavırlı (f=2)	Meriç taşkınları sorunu (f=2)
	Siyasi kriz (f=2)	Sınırlı ilişki (f=2)
	Balkan Antantı (f=1)	Meriç sınır oluşturur (f=1)
	İpsala sınır kapısı (f=1)	TR ile ekonomik ortaklıklar (f=1)
	Kötü ticari ilişkiler (f=1)	Türkleri sever (f=1)
	Dengeli ilişki (f=1)	Tarihsel bağlar (f=1)
	Siyasetçiler arası sorun (f=1)	Kültürel benzerlik (f=1)
	Türkiye'nin üstünlüğünü benimsemiyor (f=1)	İlişkiler diplomatik (f=1)
	Bazen dost bazen düşman (f=1)	Türkiye NATO üyeliğini istememiş (f=1)
	Ticari ilişkiler (f=1)	Tuna nehri sorunu (f=1)
		Sorunlu ilişkiler (f=1)

Tablo 8' de görüldüğü üzere, Yunanistan ile ilişkilerimizin sorunlu olduğuna yönelik görüşler oldukça fazla (f=57; %63,3) tespit edilmiştir. Bu sorunlar, *adalar sorunu* (f=22), *tarihi sorunlar* (f=14), *kıta sahanlığı sorunu* (f=12), *Kıbrıs sorunu* (f=8) ve ilişkisiz bir şekilde *Mavi Marmara sorunu* (f=1) olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler ise *gerilimli* (f=20; %22,2) olarak tanımlanmıştır. Bulgaristan ile ilişkiler ise sıklıkla *normal/olumlu* (f=21; %23,3) olarak tanımlanmıştır. Balkan ülkesi komşu ülkeler ile Türkiye ilişkilerinin bilgi temelinden uzak, duygusal ifadeleri (*Türkiye'nin üstünlüğünü benimsemiyor, bazen dost bazen düşman, Türkleri sever*) içerdiği dikkati çekmektedir. Katılımcıların komşu Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler hakkındaki ifadelerine örnekler şu şekildedir:

ÖA20: Bulgaristan Türkiye'nin batıdaki komşularındandır. Türkiye ile ilişkileri gayet diplomatiktir. Ayrıca ekonomik bazı ortaklıklar da bulunmaktadır.

ÖA25: Yunanistan ile aramız çok kötüdür, hala İzmir ve çevresini istemektedirler.

ÖA62: Yunanistan ve Türkiye sürekli mübadele olsun kültür olsun iç içe bir ülkedir. Fakat bizim milli değerimiz ve kültürümüzde olan baklava, ayran gibi değerleri kendisinin görmektedir.

ÖA73: Zamanında Yunanlıların Anadolu işgal etme uğraşı ve Kıbrıs Savaşı ile iki ülkenin arası açılmıştır. Günümüzde ise Kıbrıs ve kıta sahanlığı sorunları yüzünden ilişkilerimiz hala soğuk.

ÖA74: Bulgaristan, diğer Avrupa ülkeleri gibi sıkıntı yaşadığımız bir ülke değil.

ÖA81: Bulgarlar asırlar boyunca Osmanlı himayesinde yaşamıştır. Cumhuriyetin ilanından bu yana resmi ticari ilişkiler dışında mesele yoktur.

Öğretmen Adaylarının Türkiye'ye Komşu Kafkas Ülkeleri Hakkında Sahip Oldukları Mekânsal İmajlar

Tablo 9: Katılımcılara Göre Komşu Kafkas Ülkeleri

Tema	Kategori	İfadeler		
		Gürcistan	Ermenistan	Nahcivan Ö.C.
Konum	Türkiye odaklı	Kuzeydoğuda (f=8) Doğu Anadolu sınırında (f=4) Kuzeyde (f=2) Kuzeybatıda (f=1)	Doğu Anadolu sınırında (f=5) Kuzeydoğuda (f=3)	-
	Küresel	Karadeniz kıyı ülkesi (f=2) Önemli güzergâhlar üzerinde (f=1) Kafkaslarda (f=1)	-	-
Fiziki	Ülkenin şekli	Yüzölçümü küçük (f=2)	Yüzölçümü küçük (f=2)	-
	Akarsular	Çoruh nehri (f=1)	-	-
Nüfus	Etnik yapı/Dil	Gürcü nüfus (f=1) Türk nüfus (f=1) Çekik gözlü insanlar (f=1)	Nüfusun çoğunluğu Rus (f=1) Nüfusun çoğunluğu Ermeni (f=1)	Azeriler yaşar (f=1)
	Din/İnanç	Hristiyan (f=2)	-	-
	Gelişmişlik düzeyi	Ucuz (f=4) Kaçakçılık var (f=2) Gelişmekte (f=2) Ekonomisi iyi (f=1)	Gelişmemiş (f=2) Ekonomisi iyi (f=1)	-
Ekonomi	Ekonomik özellikler	Turizm gelişmiş (f=2) Ticaret gelişmiş (f=1) İş olanakları var (f=1)	Yeraltı kaynakları zengin (f=1) Nükleer santral var (f=1)	-
	Yönetim	Başkent Batum (f=5) SSCB'den ayrıldı (f=3) Rusya'dan ayrıldı (f=1)	Cumhuriyet rejimi (f=1) Bayrağı mavi-turuncu (f=1)	Azerbaycan'a bağlı özerk (f=3) Özerk (f=1)
Siyasi	Uluslararası ilişkiler	Rusya ile sorunlu (f=2) Küçük Rusya (f=1) Uluslararası ilişkileri iyi (f=1)	Azerbaycan ile sorunlu (f=9) Eski Osmanlı toprağı (f=2) Komşuluk ilişkileri kötü (f=1)	-
	Siyasi güç	Cumhuriyet rejimi (f=1)	Yeni bir devlet (f=1) Etkin değil (f=1) Siyasi olarak gelişmiş (f=1)	-

Tablo 9 incelendiğinde genel olarak katılımcıların komşu Kafkas ülkeleri olan Gürcistan'ı ($f=54$) Ermenistan ($f=34$) ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne ($f=5$) göre daha detaylı ifade ettikleri belirlenmiştir. Gürcistan, konum, fiziki, nüfus ve ekonomik özellikleri bakımından daha detaylı sunulurken; Ermenistan ise siyasi özellikleriyle detaylandırılmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin ise katılımcılar tarafından detaylandırılmadığı dikkati çekmektedir. Katılımcılar tarafından her üç ülkenin kültürel özelliklerine yönelik bir ifade dile getirilmemiştir.

Katılımcıların Gürcistan'ın Türkiye'ye göre konumuna ilişkin ifadeleri incelendiğinde, yanlış bilgilere sahip oldukları (*Türkiye'nin kuzeyinde, Kuzeybatısında*) dikkati çekmektedir. Gürcistan katılımcılar tarafından küresel olarak konumlandırılan ($f=4$) tek Kafkas komşu ülkesi olmuştur. Ülkelerin fiziki ve nüfus özelliklerine yönelik ifadelerin yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların özellikle Gürcistan (*çekik gözlü insanlar yaşar*) ve Ermenistan (*Nüfusun çoğunluğu Rus*) nüfusuna ilişkin yanlış bilgilere sahip oldukları tespit edilmiştir. Ekonomik özellikler bakımından Gürcistan ($f=13$) daha detaylı ifadeler ile tanımlanırken, katılımcılar tarafından Ermenistan, siyasi özellikleri ($f=17$) ile ön plana çıkartılmış, Azerbaycan ile sorunlu olduğu ($f=9$) vurgulanmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ise yalnızca nüfus ve siyasi özellikleri bakımından diğer Kafkas ülkesi komşulara nazaran daha düşük düzeyde ifade edilmiştir. Katılımcılar Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne nazaran bağlı olduğu Azerbaycan hakkında daha fazla görüş belirtmişlerdir. Katılımcılara göre Azerbaycan konum olarak *Türkiye'nin doğusunda* ($f=2$), *ılıman iklime* sahip ($f=1$) bir ülkedir. Ülkenin fiziki özelliklerine ilişkin katılımcılar başka bir açıklama yapmamışlardır. Ülkenin nüfus özellikleri hakkındaki ifadeler ise halkının *Türklerden* ($f=5$), *Müslümanlardan* ($f=2$) ve *Azerilerden* oluştuğu ($f=1$) oluştuğu, *Türklerin çok olduğu* ($f=1$), *Azericenin konuşulduğu* ($f=1$), *okuma oranının yüksek* ($f=1$) olduğu yönündedir. Ülke, katılımcılar tarafından *doğalgaz* ($f=6$), *petrol* ($f=5$) kaynaklarına ve ayrıca *doğalgaz boru hattı* ($f=2$), *petrol boru hattına* ($f=1$) sahip, *parası değerli* ($f=1$), *gelişmekte* ($f=3$) olan bir ülkedir. *Cumhuriyet rejimi* ile yönetilen ($f=1$), *başkenti Bakü* ($f=4$) olan ve *eski bir Osmanlı toprağı* olan ($f=1$) Azerbaycan, *SSCB'den ayrılmış* ($f=1$) ve *Ermenistan ile gergin ilişkilere sahip* ($f=3$) bir ülke olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların komşu Kafkas ülkelerine yönelik ifadelerine örnekler şu şekildedir:

ÖA9: *Azerbaycan'ın, Oğuz Türklerinden olan Azeri Türklerinden oluşan bir halkı vardır. Bağımsızlıklarını elde edeli çok olmamıştır. Ermenistan ile Karadağ bölgesinden ötürü ilişkiler devamlı gergindir. Türkiye'nin doğu sınırındadır.*

ÖA11: *Azerbaycan, petrol ve doğalgaza sahip zengin bir ülkedir.*

ÖA19: *Gürcistan ülkemizin kuzeydoğusunda yer alan bir ülkedir. Vizesiz ticaret ve turist olarak ziyaretler yapılabilir Hristiyan bir millettir ve Sovyet Rusya'dan ayrılmıştır.*

ÖA21: *Ermenistan, ekonomisi fena olmayan, sınır komşuları ile iyi geçinemeyen bir ülkedir.*

ÖA54: *Nahçıvan hakkında hiçbir fikrim yok.*

ÖA78: *Gürcistan ufak bir ülkedir. Turizm ve ticaret en önemli ekonomik faaliyetidir. Cumhuriyet ile yönetilmektedir*

ÖA79: *Nahçıvan, Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölgedir. Azeriler yaşar.*

Tablo 10: Katılımcıların Komşu Kafkas Ülkeleri Hakkında Tanımlamaları

Tema	Gürcistan	Ermenistan	Nahçıvan Ö.C.
Tanımlar	Kendi halinde ($f=2$) Kumarhaneler ülkesi ($f=1$)	Düşman ($f=8$) Yayılmacı ($f=4$) Bölücü ($f=3$) Sevmiyorum ($f=3$) Millet-i sadıka ($f=2$) Yalancı ($f=2$) İftiracı ($f=1$) İşkenceci ($f=1$) Faşist ($f=1$) Ermeni olmaları sorun ($f=1$) Terör destekçisi ($f=1$) Hayalperest ($f=1$) Acizler topluluğu ($f=1$) İrkçı ($f=1$) Mağdur rolünde ($f=1$)	Kendi yağında kavru lan ($f=1$) Sessiz ($f=1$)

Tablo 10'da Kafkas ülkeleri hakkındaki tanımlamalar değerlendirildiğinde, katılımcıların Ermenistan hakkında daha olumsuz algılara sahip oldukları, Gürcistan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti hakkında ise yeterli tanımlamaların olmadığı görülmektedir. Ermenistan hakkındaki dile getirilen ifadeler ($f=31$) incelendiğinde, katılımcıların bu komşu ülkeye yönelik olumsuz algılarının diğer ülkelere nazaran daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Katılımcıların komşu Kafkas ülkelerine ilişkin tanımlarına örnekler şu şekildedir:

ÖA1: *Ermenistan'ın Azerbaycan ile Dağlık Karabağ sorunu halen devam ediyor. 1915 Techir kanununu devamlı olarak katliam gibi gösterip hak aramaya çalışan acizler topluluğudur.*

ÖA7: *Ermenistan'ın Doğu Anadolu Bölgesini ele geçirme gibi bir amacı olduğunu biliyorum.*

ÖA51: *Gürcistan kendi iç işleri ile uğraşan, kendi halinde bir ülkedir. Zararlı bir yönü olmadığını duymadım.*

ÖA54: Gürcistan'ın başkenti Batum'dur. Önemli kumarhanelerin yaygın olduğu bir ülkedir.

ÖA60: Ermenistan, Osmanlı döneminden bu yana Türkiye karşıtı eylemleri ve yaptıkları zulümden dolayı olumsuz yargı ve düşüncelerimin kaynağı olan, sevmediğim bir ülkedir.

ÖA75: Ermeniler ile zamanında aynı coğrafyada yaşadık fakat Ermenistan sözde soykırım yapıldığı tezini savunan aşırı faşist bir ülke.

ÖA76: Nahçıvan, kendi yağında kavrulan, bölgede fazla sesi çıkmayan bir ülkedir.

Tablo 11: Katılımcıların Komşu Kafkas Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki İlişkilere İlişkin Görüşleri

Tema	Gürcistan	Ermenistan	Azerbaycan*
Türkiye ile ilişkiler	İlişkiler iyi (f=15)	Soykırım iddiası (f=37)	Kardeş ülke (f=25)
	Vizesiz giriş (f=12)	İlişkiler kötü (f=25)	İlişkiler iyi (f=15)
	Ticari ilişkiler (f=4)	Geçmişten gelen sorunlar (f=13)	Dost ülke (f=11)
	Enerji koridoru (f=4)	1915 Techir (f=4)	Dayanışma (f=9)
	Turistik ilişkiler (f=2)	Ermeni zulmü (f=4)	Ekonomik desteği var (f=6)
	Türk inşaat firmaları (f=1)	Ticari ilişki yok (f=4)	Doğalgaz alıyoruz.(f=6)
	TR'ye göç veriyor (f=1)	Gerilimli ilişki (f=2)	Doğalgaz hatları (f=3)
	Kültürel benzerlik (f=1)	Alican sınır kapısı (f=1)	Tek millet iki devlet (f=3)
	Zararı yok (f=1)	Kasr-ı Şirin ile sınır (f=1)	Kültürel ilişki (f=3)
		Toprak iddiası (f=1)	Halklar birbirini sever (f=2)
		İlişkiler normal (f=1)	Ticari ilişki (f=3)
		TR ile Sınır sorunları (f=1)	Petrol ticareti (f=2)
		İki ülke arasında yanlış politika (f=1)	Kültürel benzerlik (f=2)
		TR Ankara Antlaşması ile tanışmış (f=1)	TANAP (f=1)
	TR'ye göç veriyor (f=1)	Türk inşaat sektörü (f=1)	
	Kapalı sınır kapısı (f=1)	Güvenilir ülke (f=1)	
	Vize yok (f=1)	Aynı soy (f=1)	
		BTC boru hattı (f=1)	
		Sınırımız var (f=1)	
		Sınırımız yok (f=1)	

*Katılımcılar, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkilere yönelik bir ifade sunmamışlardır. Azerbaycan ağırlıklı olarak Türkiye ile ilişkileri üzerinden ifade edilmiş olması nedeniyle sadece bu tema altında ele alınmıştır.

Tablo 11 incelendiğinde, katılımcıların Ermenistan hakkında daha fazla ifade dile getirdiği görülmektedir. Özellikle *soykırım iddiası (f=37)*, *ilişkilerin kötü olduğu (f=25)* ve *geçmişten gelen sorunların varlığı (f=13)* sıklıkla ifade edilmiştir. Gürcistan ile ilişkiler ise sıklıkla *iyi (f=15)* olarak tanımlanmış, iki ülke arasında *vizesiz girişlerin (f=12)* yapıldığı dile getirilmiştir.

Azerbaycan, öğretmen adaylarının en olumlu şekilde ifade ettikleri ülke olmuştur. Azerbaycan sıklıkla, *kardeş (f=25)*, *ilişkilerimizin iyi olduğu (f=15)*, *dost (f=11)* ülke olarak tanımlanmıştır. İki ülke arasındaki boru hatları, petrol, doğalgaz ticareti dile getirilmiştir. Öğretmen adaylarının Ermenistan sınırının *Kasr-ı Şirin* ile belirlendiği (f=1) ve Ermenistan'ın *Ankara Antlaşması ile tanındığına (f=1)* yönelik yanlış bilgilere sahip oldukları dikkati çekmektedir. Katılımcıların komşu Kafkas ülkeleri hakkındaki görüşlerine örnekler şu şekildedir:

ÖA17: Gürcistan, yaklaşık iki saatte geçebileceğimiz ve Türklerin çok olduğu bir ülke. Daha çok Küçük Rusya da diyebiliriz. Gürcistan, daha az sorun yaşadığımız komşularımızdan biri.

ÖA19: Ermenistan, nüfusun büyük kısmı Rus olan devlettir. Türkiye ile ilişkileri sözde soykırım olayı ile gergindir.

ÖA33: Ermenistan'ın küçük sınırları var, ekonomisi Türkiye'ye göre küçüktür. Türkiye düşmanı, nerede Türklerin aleyhine bir şey oluyorsa orada Ermenistan var. Türklerden nefret ediyor, soykırım yaptığımızı iddia ediyorlar. Hayalperestler, yabancı ülkelerin Türkiye'ye karşı kullandığı kozlardan bir tanesi. O yüzden tarih boyunca iyi olmaz aramız halen de iyi değil.

ÖA40: Gürcistan, Kafkaslara uzanan bir bölgede yer alır. Genellikle Gürcü ve Türklerin yaşadığı bir bölgedir. Türkiye ile Gürcistan'ın arası oldukça iyidir, vizesiz giriş çıkışlar sağlanmaktadır.

ÖA51: Azerbaycan bence komşularımız içerisinde en masum olanı. Kardeş ülkemiz olduğunu biliyorum.

ÖA61: Azerbaycan, Türkiye ile arası en iyi olan sınır ülkesidir. Azerbaycan halkı ve Türk halkı birbirlerini severler. Kardeş ülkedir, yıllardır iyi ilişkilerimiz vardır.

Öğretmen Adaylarının Türkiye'ye Komşu Ortadoğu Ülkeleri Hakkında Sahip Oldukları Mekânsal İmajlar

Tablo 12: Katılımcılara Göre Komşu Ortadoğu Ülkeleri				
Tema	Kategori	İfadeler		
		İran	Irak	Suriye
Konum	Türkiye odaklı	Doğuda (f=3) Güneyde (f=1) Güneydoğuda (f=1)	Güneyde (f=2) Güneydoğuda (f=1) Doğuda (f=1)	Güneyde (f=3) Güneydoğuda (f=2)
	Küresel	Ortadoğu'da (f=2)	Ortadoğu'da (f=3) İran ile sınır (f=1)	Ortadoğu'da (f=2) Arap yarımadasında (f=1) Akdeniz kıyısında (f=1)
Fiziki	İklim	Kötü koşullar (f=1)	Sıcak ve kurak (f=1)	Kurak iklim (f=1) İç kesimler çöl (f=1)
	Bitki örtüsü	-	-	Kuzeyi yeşillik (f=1)
Nüfus	Etnik yapı/Dil	Persler (f=2) Fars milleti (f=1) Türk nüfus var (f=1) Farsça (f=1)	Kürt nüfus (f=4) Türk nüfus (f=2) Arap nüfus (f=2) Arapça (f=1) Şii etnik grup (f=1) Sünni etnik grup (f=1)	Halkı göç ediyor (f=13) Türkmenler (f=2) Arap (f=1) Arapça (f=1) Karışık etnik yapı (f=1)
	Din/İnanç	Şii nüfus yoğun (f=7) Müslüman (f=4)	Alevi nüfus (f=1)	Müslüman (f=2)
	Nüfus yapısı	-	Aşiretler (f=1)	-
Ekonomi	Gelişmişlik düzeyi	Güçlü ekonomi (f=1)	Kötü ekonomi (f=1)	Ekonomi zayıf (f=1) Geri kalmış (f=1)
	Ekonomik özellikler	Petrol var (f=14) Nükleer enerji (f=8) Doğalgaz var (f=7) Zengin kaynaklar (f=3) Enerji nakil ülkesi (f=2) Kömür (f=1)	Petrol var (f=18) Zengin kaynaklar (f=2) Petrol rafinerisi (f=1) Ticari önemi var (f=1) Enerji nakil ülkesi (f=1)	Petrol var (f=8) Zengin kaynaklar (f=4) Doğalgaz var (f=1)
Kültür		Köklü tarih (f=1) Araplaşmışlar (f=1) Dokumacılık/Halı (f=1)	Medeniyet beşiği (f=2) Kültürel önem (f=2) Araplaşmışlar (f=1)	-
Siyasi	Yönetim	Şeriat yönetimi (f=17) Kati rejim (f=3) Kapalı Ülke (f=3) İslami Cumhuriyet (f=3) Baskıcı yönetim (f=2) Arap devleti (f=1) Tesettür zorunlu (f=1)	Saddam Hüseyin (f=6) Özerk yönetim (f=4) Barzani (f=3) Başkenti Bağdat (f=2)	Rejim –Esat (f=9) Baskıcı/otoriter (f=5) Başkenti Şam (f=4) Parçalanmış (f=4) Cumhuriyet rejimi (f=1)
	Uluslararası ilişkiler	-	Sorunlu ilişkiler (f=2)	Osmanlı toprağı (f=1) İsrail-Filistin sorunu (f=1) Önemli konum (f=1)
	Askeri güç	Nükleer silah (f=4) Askeri teknoloji (f=2)	-	-
	Siyasi güç	Dışa kapalı (f=3) İslam devrimi (f=2) ABD'ye karşı (f=1) ABD piyonu (f=1) Sömürge altında (f=1) Ambargo (f=1)	ABD işgali/sömürüsü (f=15) Savaş/katliam (f=13) Terör olayları/örgütler (f=10) İç karışıklık/çatışma (f=9) İstikrarsızlık var (f=9) Siyasi önemi var (f=2) Dış müdahaleler (f=1)	İç savaş/karışıklık (f=66) Terör örgütleri var (f=12) Sömürü altında (f=3) Siyasi otorite yok (f=2) Arap baharı (f=1) ABD etkisi (f=1)
	Bölgesel organizasyonlar	Rusya yanlısı (f=3) Doğu bloku ülkesi (f=1) Çin ortaklığı (f=1)	-	Rusya etkili (f=1) Türkiye etkili (f=1)

Tablo 12 incelendiğinde, Ortadoğu komşusu olan Suriye (f=160), Irak (f=127) ve İran'a (f=113) ilişkin ifadelerin, diğer komşu ülkelere oranla daha fazla sıklıkta ve çeşitlilikte dile getirildiği dikkati çekmektedir. Her üç ülkeye yönelik siyasi özellikler katılımcılar tarafından daha fazla ifade edilmiş iken, ülkelerin fiziki, kültürel özellikleri ve konumlarına ilişkin bilgiler daha düşük düzeyde dile getirilmiştir. Her üç komşu Ortadoğu ülkesi de hem küresel hem de Türkiye'ye göre konumlandırılarak ifade edilmişlerdir. Suriye'nin küresel konumlandırılmasında (Arap yarımadasında), İran (güneyde, güneydoğuda) ve Irak'ın (doğuda) Türkiye'ye göre konumlandırılmalarında yanlış ifadelerin yer aldığı dikkati çekmektedir. Ülkelerin fiziki özellikleri ise iklim kategorisi ile tanımlanmış, sıcak, kurak özelliklere sahip, kötü koşullarda, çöl bölgeleri olarak ifade edilmiştir.

Katılımcılar, ülke nüfuslarının etnik ve dini çeşitliliğe sahip olduğuna ilişkin ifadelerle yer vermişler, Suriye nüfusuna ilişkin vurgulamayı ise göç olarak ifade etmişlerdir. İran dışında diğer ülkeler, ekonomileri zayıf olarak tanımlanırken, her

üç ülkenin de zengin enerji kaynaklarına sahip oldukları dile getirilmiştir. İran ve Irak aynı zamanda enerji nakil ülkeleri olarak tanımlanmışlardır.

Katılımcılar, İran ve Irak'ın kültürel özelliklerine ilişkin ifadeleri dile getirmelerine rağmen Suriye'nin kültürel özelliklerine ilişkin bir tanımlama yapmamışlardır. İran, siyasi özellikleri bakımından katılımcılar tarafından *şeriat yönetiminin etkin olduğu* (f=17), *katı* (f=3), *kapalı* (f=3), *baskıcı* (f=2) bir *İslam Cumhuriyeti* (f=3) olarak tanımlanmıştır. *Askeri açıdan güçlü* (f=2) olarak değerlendirilen İran, *Rusya yanlısı* (f=3) olarak ifade edilmiştir. Katılımcılar Irak'ı *ABD işgali ve sömürgesi altında olan* (f=15), *savaş/katliam* (f=13) ve *iç karışıklıkların yaşandığı* (f=9), *terör olayları ve örgütlerinin bulunduğu* (f=10), *siyasi açıdan istikrarsız* (f=9) bir ülke olarak tanımlamışlardır. Katılımcılar, Irak'taki *Özerk yapıyı* (f=4) da dile getirmişlerdir. Suriye ise ağırlıklı olarak *iç savaş/karışıklık* (f=66; %73,3) yaşanan, *terör örgütlerinin* (f=12) bulunduğu, *Esad rejimi* (f=9) ve *baskıcı/otoriter* (f=5) yönetimi ile tanımlanmıştır. Komşu Ortadoğu ülkelerine ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

ÖA13: *Irak, petrol kaynaklarının bulunduğu bir bölgedir. Dünyadaki büyük devletlerin odak noktasıdır. Birçok olay, katliam, savaş yaşanmıştır.*

ÖA23: *İran şeriat ile yönetiliyor. 90'lı yıllara kadar kraliyetle yönetildi.*

ÖA40: *İran, savaş teknolojilerinde güçlüdür, nükleer enerji yatırımı vardır. Doğu bloğunu Rusya ile beraber temsil eder. İçine kapalı, baskıcı bir ülkedir. Son zamanlarda olumlu ilişkiler kurulmuş gibi gözükse de bunun uzun vadeli ve inandırıcı olduğunu düşünmek güçtür.*

ÖA62: *Suriye'de şu an savaş olduğu için göç veren bir ülkedir. Çoğu yerleşim yeri savaştan dolayı yaşanamaz hale gelmiş, Şam'da ise yaşam devam etmektedir. Fakat orada da yaşam çok zordur.*

ÖA78: *Suriye, halkı Arap Müslüman olan bir ülkedir. Son dönemlerde Arap baharından etkilenerek iç savaş yaşamaktadır. Zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Cumhuriyet ile yönetilmektedir fakat cumhuriyetin uygulanmasında sıkıntı yaşanmaktadır. Ülke sınırları içerisinde Türkmenler de yaşamaktadır.*

ÖA81: *Irak özellikle Emeviler ile Araplaşmış bir topraktır. Bağdat gibi önemli bir şehre sahiptir ve Sümerlerden bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Şu anda ise iki parçadır. Güney resmi devlettir, kuzeyinde ise Barzani özerklik ilan etmiştir. Araplar asırlık düşmanımızdır.*

Tablo 13: Katılımcıların Komşu Ortadoğu Ülkeleri Hakkında Tanımlamaları

Tema	İran	Irak	Suriye
Tanımlama	Güçlü (f=10)	Terör destekçisi (f=7)	Halka zulüm var (f=8)
	Düşman (f=5)	Bölünmüş (f=6)	Sorunlu (f=2)
	Gelişmemiş toplum (f=2)	Sorunlu (f=2)	Milliyetçilik duyguları yok (f=2)
	Zeki (f=1)	Düşman (f=1)	İçler acısı durumda (f=1)
	Zengin (f=1)	Karışık (f=1)	Vatanseverlik yok (f=1)
	Dindar (f=1)	Demokratik değil (f=1)	Birlik ve beraberlik yok (f=1)
	Müslüman görünümlü (f=1)	Özgürlük az (f=1)	Cahil (f=1)
	Dar fikirli insanlar (f=1)	Huzursuz (f=1)	Gelişmemiş (f=1)
	İşgalci (f=1)	Benliksiz (f=1)	Beceriksiz (f=1)
	Saldırgan (f=1)	Zengin (f=1)	Güçsüz (f=1)
	Terör destekçisi (f=1)		
	Kendine yetebilen (f=1)		

Tablo 13'te komşu Ortadoğu ülkeleri hakkındaki tanımlamalar değerlendirildiğinde, İran'ın katılımcılar tarafından *güçlü* (f=10) olarak algılandığı dikkati çekmektedir. Ancak İran, Irak ile birlikte aynı zamanda *düşman ülke* olarak tanımlanmaktadır. Irak bu bağlamda *terör destekçisi* bir ülke olarak algılanmakta ve özerk bir yapıya sahip olduğu için *bölünmüş* olarak tanımlanmaktadır. Suriye ise *halkına zulüm yapan* bir ülke olarak algılanmaktadır. Halkının göç etmesi nedeniyle katılımcılar Suriye halkını, *milliyetçilik ve vatanseverlik duyguları olmayan, birlik ve beraberliği gelişmemiş* olarak tanımlamışlardır. Irak ve Suriye *sorunlu* ülkeler olarak tanımlanırken, İran bölgede *güçlü, zeki ve kendine yetebilen bir ülke* olarak algılanmaktadır.

Katılımcıların Ortadoğu ülkelerini, *gelişmemiş, dar fikirli, demokratik olmayan, özgürlüklerin az olduğu, cahil* ülkeler olarak algıladıkları dikkati çekmektedir. Bu tür tanımlamalar katılımcıların Ortadoğu'ya bakış açılarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların komşu Ortadoğu ülkelerini tanımlamaya yönelik ifadelerine örnekler şu şekildedir:

ÖA31: *Suriye 3. Dünya Savaşı'nın başlamasını isteyenlerin başlangıç noktasıdır. Suriye, milliyetçilik duygusu ve vatan, toprak değerleri olmayan, hayatı yaşayayım da nasıl olursa olsun diyenlerin yaşadığı ülkedir.*

ÖA16: *Irak, özgürlüğün az olduğu, terör örgütlerini destekleyen ve ABD'nin sömürgesi olan bir ülkedir.*

ÖA52: *İran, dar fikirli, aklını kullanamayan veya kullanmayan insanların yaşadığı bir ülkedir. Türkiye'ye kendi amaçları doğrultusunda belli etmeden zarar vermeye çalışıyor.*

ÖA82: İran, Ortadoğu ülkeleri arasında kendi kendine yetebilen tek ülke belki de (İsrail hariç). Nükleer enerjiye sahip olup, zaman zaman Amerika'ya rest çeken bir devlettir.

ÖA85: Suriye savaş halinde. İnsanlar ülkelerini savunmak yerine göç ediyorlar. Bana göre Ortadoğu halkı o kadar cahil ki, biri farklı bir düşünce ortaya koyuyor, böylece Arapları birbirlerine düşürüp emperyalizmin işini kolaylaştırıyorlar. Dünyada İslam dini terör dini diye bir algı oluşturuyorlar. Oysa bu kapitalist güçlerin oyunu, bunu fark edip tek hedef uğruna savaşmıyorlar. Şu an olan savaş hali nedeniyle 3 milyon Suriyeli Türkiye'de barınıyor. Biz neslimiz gereği insanlık için kabul ediyoruz. Önceden Suriye'den tütün, çay, halı falan gelirdi. Şimdi Suriyelilerin kendileri geliyor. Kolay değil, savaş hali farkındayım ama biz olsak ölse vazgeçmeyiz topraklarımızdan.

ÖA88: Irak karmaşık, neyin ne olduğu belli olmayan, dış güçlere bağlı, benlikleri olmayan bir ülkedir. Çıkarlarımız gereği iletişim kuruyoruz.

Tablo 14: Katılımcıların Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki İlişkilere İlişkin Görüşleri

Tema	İran	Irak	Suriye
Türkiye ile ilişkiler	İlişkiler kötü-gerilimli (f=15)	İlişkiler kötü-gerilimli (f=13)	TR'ye göç oldu (f=30)
	İlişkiler normal (f=11)	Dengesiz ilişki (f=6)	Mültecilere yardım (f=23)
	Doğalgaz alıyoruz (f=10)	Petrol alıyoruz (f=6)	Mülteci sorunu (f=22)
	Ticari ilişki (f=9)	Petrol geçişi sağlıyoruz (f=6)	TR askeri operasyon (f=17)
	Çıkar ilişkisi (f=6)	Ticari ilişkiler (f=5)	İlişkiler kötü (f=16)
	Petrol alıyoruz (f=4)	Çıkar ilişkisi (f=3)	İlişkiler iyi (f=7)
	Geçmişte sorunlu (f=3)	Türk askeri orada (f=2)	Hatay sorunu (f=4)
	Turist alıyoruz (f=3)	Habur sınır kapısı (f=2)	Din birliği (f=2)
	Güç yarışı var (f=3)	K.Irak'ta Türkiye şirketleri (f=2)	TR güvenliğine tehdit (f=2)
	Türkiye'ye zarar vermek istiyor (f=2)	TR'ye mülteci geliyor (f=2)	TR ile savaş (f=1)
	Enerji aktarımı (f=2)	Tarihsel sorunlar (f=2)	Cilvegözü sınır kapısı (f=1)
	Dost görünümü (f=1)	İlişkiler iyi (f=2)	Musul sorunu (f=1)
	Enerji anlaşmaları (f=1)	IKBY ile sorun (f=1)	Çıkar ilişki (f=1)
	Siyasi ilişki (f=1)	Arap turistler geliyor (f=1)	Tarihsel sorun (f=1)
	Bizi sevmiyor (f=1)	Arkamızdan vuruyor (f=1)	En uzun sınır (f=1)
	Halkı TR'ye ilgili (f=1)	GAP karşıtı (f=1)	Ticari ilişki var (f=1)
	Karşılıklı yatırım (f=1)	Sınır aşan su sorunu (f=1)	Ticari ilişki yok (f=1)
Karayolu ticareti (f=1)	Hatay meselesi (f=1)	Ankara Anlaşması (f=1)	
Zihniyet farklılığı (f=1)	TR ile terör bitirme işbirliği (f=1)	Sınır aşan su sorunu (f=1)	
	Elektrik ihraç ediyoruz (f=1)	Akrabalık (f=1)	
		Kültürel benzerlik (f=1)	
		Etkileşim halindeyiz (f=1)	

Tablo 14 incelendiğinde, katılımcıların Suriye hakkında daha fazla ifade dile getirdiği görülmektedir. Özellikle Türkiye'ye yönelik göçler (f=30), Türkiye'nin mültecilere yardımı (f=23), Türkiye'de yaşanan mülteci sorunları (f=22) ve Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri operasyonları (f=17) sıklıkla ifade edilmiştir. Suriye ile ilişkiler ise sıklıkla iyi (f=16) ve bundan daha az oranda kötü (f=7) olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde İran ile Türkiye ilişkilerini de kötü (f=15) ve iyi (f=11) olarak iki farklı şekilde tanımlayan katılımcılar bulunmaktadır. Bununla birlikte İran, doğalgaz satın aldığımız, aramızda çıkarlara (f=6) dayalı ticari (f=9) ilişkiler sürdürülen bir ülke olarak tanımlanmıştır. Irak ile Türkiye ilişkileri ise kötü/gerilimli (f=13) ve dengesiz (f=6) olarak tanımlanmaktadır. İran ve Irak aynı zamanda petrol aldığımız ve enerji nakil anlaşmalarımız olan ülkeler olarak ifade edilmişlerdir. Katılımcılar her üç ülkeyi de Türkiye'ye zarar veren ülkeler olarak algılamaktadırlar. Irak ile Hatay meselesi, Suriye ile Musul meselesi ifadeleri ülkelere ilişkin katılımcıların yanlış bilgilere sahip olduklarını göstermektedir. Katılımcıların komşu Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere yönelik ifadelerine örnekler şu şekildedir:

ÖA16: Suriye, bir iç savaş olarak ortaya çıkan daha sonra dünyaya yayılan savaş halinde. Göçmenlerle ilgili sorun yaşıyor. Hiçbir ülke kucak açmıyor, destek olmuyor. Musul'la ilgili sorun yaşadık. Şimdi ise ülkemize yerleşen göçmenlerle ilgili yaşıyoruz.

ÖA19: Irak, Türklerin ve Kürtlerin yoğun bulunduğu ve terör faaliyetlerinin aktif devam ettiği sorunlu komşularımızdan biridir. Türkiye ile son zamanlarda fazla sorun yaşamasa da aktif terör örgütlerini besleyen bir ülkedir.

ÖA38: Suriye'nin kuzeyinin güneyine göre daha yeşillik olduğunu, iç kesimlerin daha sıcak ve çöl olduğunu biliyorum. En uzun sınırmız bu ülke ile. Ekonomik olarak ilişkimiz vardır. Sınır komşumuz olması nedeniyle akrabalık durumları da olmuştur.

ÖA57: Irak, Türkiye'nin doğusunda bulunan ülkedir. Türkiye ile çıkar ilişkileri olduğu için irtibatla. Irak bizi arkamızdan vuran bir ülkedir.

ÖA79: İran, Türkiye'nin güneyinde yer alan bir ülkedir. Askeri açıdan saldırgan bir ülkedir. Türkiye için bir tehdit unsurudur. Çünkü saldırgan tutumları en yakın ülkeler açısından önemli olabiliyor.

ÖA85: İran, İslam Cumhuriyeti tarafından yönetilmekte, zengin doğalgaz yataklarına sahip, şeriatin etkili olduğu, nükleer güce sahip bir devlettir. Bence İran, Arap Devletleri içinde en güçlü devlet. İran ile Türkiye arasında doğalgaz önemli bir ilişki unsurudur. İran din kardeşimiz gibi görünse de çoğu zaman Türkiye'yi sırtından vurmaya hazırdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Türkiye'ye kara sınırıyla komşu ülkeler hakkındaki algıları, görüşleri ve coğrafi bilgi temelinde yeterliliklerini belirlemek amaçlanmıştır. Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu (sınır) olarak belirttikleri ülkeler içerisinde sıklıkla Yunanistan (%97,7), Suriye (%97,7) ve Irak'ı (%84,4) ifade ettikleri tespit edilmiştir. Türkiye'nin çevresindeki ülkelere ilişkin zihin/taslak haritası çizdirilen benzer bir çalışmada da (Köşker, 2019) Yunanistan, Suriye ve Irak, katılımcılar tarafından sıklıkla belirtilen ülkelerden olmuşlardır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve bu özerk cumhuriyetin bağlı olduğu Azerbaycan katılımcılar tarafından en az ifade edilen ülkeler olmuşlardır. Katılımcıların bir bölümü ise ($f=4$; %4,4) her iki ülkeyi de ayrı ayrı sınır komşumuz olarak belirtmişlerdir. İran (%76,6), Bulgaristan (%75,5), Gürcistan (%72,2) ve Ermenistan (%71,1) ise benzer oranlarda ifade edilmişlerdir.

Katılımcıların Asya ve Avrupa kıtasında Türkiye'nin yakın karasal ve denizel alanında bulunan ülkeleri, Afrika kıtasında bulunan Cezayir ve Libya'yı kara sınırimızdaki komşu ülkeler olarak ifade ettikleri dikkati çekmektedir. Şu an mevcut olmayan Yugoslavya da kara sınırimızda bir ülke olarak ifade edilmiştir. Türkiye sınırında belirtilmesine rağmen bazı katılımcıların hakkında hiçbir fikir dile getirmedikleri ülkeler, ağırlıklı olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (%57,1), Gürcistan (%41,5) ve Bulgaristan (%29,4) olmuştur. Bu bağlamda öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu (sınır) olan ülkelere ilişkin yeterli ve güncel bilgilere sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların sıklıkla fikir belirttikleri ülkeler ise Suriye (%97,7), Azerbaycan (%97,5) ve Yunanistan (%96,5) olmuştur. Ermenistan hakkında fikir belirten katılımcıların %40'ı, Azerbaycan hakkında fikir belirten katılımcıların %35'i ve Bulgaristan hakkında fikir belirten katılımcıların %20,8'i, bu ülkelerin coğrafi özelliklerine ilişkin bir ifade dile getirmemişlerdir. Ermenistan (%95) ve Azerbaycan (%100) ağırlıklı olarak Türkiye ile ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir. Bu iki ülkeye ilişkin değerlendirmelerin, dost-düşman ülke diyalektiği üzerinden tanımlandığı dikkat çekmektedir. Ülkeler hakkındaki değerlendirmelerde Suriye (%100) ve Azerbaycan'ın (%100) Türkiye ile ilişkileri hakkında fikir belirtmeyen katılımcı ise bulunmamaktadır.

Katılımcıların ülkeler hakkındaki en önemli bilgi kaynaklarının kitle iletişim araçları (%65,7) olduğu gerçeği doğrultusunda, ülkeler hakkındaki ifadelerinin özellikle haber gündemlerinden beslenen bilgilerden oluştuğu dikkati çekmektedir. Althusser (2015) tarafından devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak tanımlanan kitle iletişim araçlarının bilişsel ve duyuşsal üretimlere alan açtığı görülebilmektedir. Özellikle ideolojik bir aygıt olarak *haberleşme araçları* (basın, radyo, sosyal medya ve televizyon gibi) kamusal alanda olduğu gibi, öğrencilerin ve dolayısıyla öğretmen adaylarının da bilişsel ve duyuşsal üretimlerine içkin etkiyle belirli bir imajın üretilmesine ve duyuşsal inşasına zemin oluşturmaktadır. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının etkisi daha hızlı ve doğrudan olurken eğitimin etkisi daha yavaş ama derinden işler, çünkü bu tür söylemler sadece okunmakla kalmaz aynı zamanda ezberlenir ve öğrenilir. Ayrıca eleştirel söylemlerden uzak ve sorgulanmayan bir uzlaşma yaratılır (Copeaux, 2013). Katılımcıların bilgi kaynağı olarak eğitim sistemini (%32,6), kitle iletişim araçları kadar sıklıkla dile getirmemiş olmaları bu bağlamda değerlendirilebilir.

Öğretmen adaylarının, ülkelerin konumu, fiziki, nüfus, ekonomik ve siyasi özelliklerine ilişkin ifadeleri, bu ülkelere yönelik coğrafi bilgi temellerinin yetersiz olduğu yönünde değerlendirilebilir. Bu yetersizlikler, bir önceki öğretim kademesi olan ortaöğretim coğrafya ders içeriklerine yönelik bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Ortaöğretim düzeyinde coğrafya eğitimi almış katılımcıların, komşu ülkelere ilişkin doğal ve beşeri süreçler hakkında yetersiz ve hatalı bilgilere sahip oldukları, bu ülkeleri ve Türkiye ile ilişkilerini bölgesel ve küresel düzeyde analiz edemedikleri dikkati çekmektedir. Ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programlarında, komşu ülkelere ilişkin bir kazanım bulunmamaktadır (CDÖP, 2005; MEB, 2018a). Bu durum, coğrafya dersi öğretim programının (MEB, 2018a) genel amaçlarından olan "öğrencilerin Türkiye'nin yeni vizyonuna uygun olarak başta Türkiye ile yakın ilişkisi bulunan bölgeler ve ülkeler olmak üzere dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hakkında bilgi sahibi olması" amacının gerçekleşmesini ve mekânsal sentez becerisinin kazanımını sekteye uğratacaktır.

Öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu (sınır) ülkelerin özelliklerine yönelik ifadeleri şöyle özetlenebilir:

- Katılımcıların komşu Balkan ülkeleri içerisinde Yunanistan'ı ($f=118$), Kafkas ülkeleri içerisinde Gürcistan'ı ($f=54$), Ortadoğu ülkeleri içerisinde Suriye'yi ($f=160$) daha fazla detaylandıkları belirlenmiştir.
- Komşu ülkelerin konumlarını ifade eden katılımcıların bir kısmı, Gürcistan, İran ve Irak'ın Türkiye'ye göre konumunu hatalı belirtmişlerdir. Katılımcıların komşu ülkelerin konumlarına ilişkin ifadelerindeki hatalar bu konuya ilişkin yeterli bilgi düzeyinde olmadıklarını göstermektedir. Benzer bir çalışmada da (Köşker, 2019) komşu ülkelerin Türkiye'ye göre konumlarında yanlışlıklar tespit edilmiştir.
- Katılımcıların komşu ülkelerin fiziki özelliklerine ilişkin ($f=24$) yeterli bilgi düzeyinde olmadıkları belirlenmiştir. Genel olarak ülkelerin iklim özellikleri dışında yeterli bir açıklama dile getirilmemiştir.
- Komşu ülkelerin kültürel özelliklerine ilişkin ifadelerin yetersizliği ($f=25$) dikkati çekmektedir. Benzer şekilde ülkelerin nüfusuna ilişkin ifadelerin hem hatalı hem de yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların komşu ülkelerin sosyokültürel yapısına ilişkin yeterli bilgilere sahip olmadıkları söylenebilir.

- Komşu ülkeler ağırlıklı olarak siyasi özellikleri ile tanımlanmışlardır ($f=320$).
- Katılımcıların en az fikir belirttiği ülkeler, komşu Kafkas ülkeleri olmuştur. Hakkında en az değerlendirme yapılan ülke ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ($f=5$) olmuştur.
- Komşu Ortadoğu ülkeleri ağırlıklı olarak mevcut siyasi istikrarsızlıklar ($f=239$) ve enerji kaynaklarına dayalı ekonomik özellikleri ($f=75$) üzerinden değerlendirilmiştir.

Öğretmen adaylarının komşu ülkeler hakkındaki tanımlamalarının dost-düşman ülkeler anlayışından beslendiği dikkati çekmektedir. Komşu ülkeler içerisinde en olumsuz tanımlamalar Ermenistan ve Yunanistan hakkında yapılmıştır. Bu iki ülkeye yönelik tanımlamalar (örneğin, Yunanistan için *Avrupa'nın şımarık çocuğu, hayalperest, katil, tembel*; Ermenistan için *bölücü, iftiracı, faşist, acizler* gibi), katılımcıların sahip oldukları kalıpyargı ve önyargıları işaret etmektedir. Bu durumu, Bar-Tal'in (1990) ötekileştirme tasniflerinden, *olumsuz özellikleri atfetme* olarak aktaran [Bezirgan-Arar ve Bilgin'e \(2009\)](#) göre bu tarz, bir ülkeyi, grubu, partiyi veya ideolojiyi olumsuz bir şekilde etiketleme bazen de bunları temsil eden şahsiyetlerin aidiyet grupları hedef alınarak olumsuz özelliklerle yargılanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. [Yılmaz ve Yiğit \(2010\)](#) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da katılımcıların Yunanistan ve Ermenistan hakkında olumsuz algılara sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların en olumlu görüşe sahip oldukları ülke ise Azerbaycan olmuştur. Benzer şekilde "Türkiye'nin Algıları Araştırması"nda, hakkında en olumlu görüşe sahip olunan ülke Azerbaycan (%63), en olumsuz görüşe sahip olunan ülke ise Ermenistan (%10) olarak tespit edilmiştir ([GMF, 2015](#)).

Öğretmen adaylarının komşu Ortadoğu ülkeleri hakkındaki tanımlamaları ise Doğu'ya yönelik oryantalist söylemin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu söylem, doğuyu ötekileştirmek suretiyle, kendisinin tamamen zıddı olan bir doğu icat etmektedir. Bunu yaparken, kendisinde olan iyi şeylerin doğuda olmadığını ve kendisinde olmayan kötü şeylerin hepsinin doğuda olduğunu iddia eder ([Köse ve Küçük, 2015](#)). Dolayısıyla öğretmen adaylarının komşu Ortadoğu ülkelerine ilişkin tanımlamaları, batı medeniyetine yüklenen anlamların dışında kalan olumsuz özelliklere doğunun sahip olduğu yönünde bir algıdır. Bu durum, modernleşme gayesiyle yüzünü batıya dönen cumhuriyet ideolojisinin batılılaşma hedefinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların ifade ettikleri, *özgürlüklerin az olduğu, demokratik olmayan, dar fikirli, cahil, beceriksiz, gelişmemiş* vb. tanımlamalar bu algının birer yansımasıdır. Benzer çalışmalarda da ([Köşker, 2016](#); [Yılmaz ve Yiğit, 2010](#)), öğretmen adaylarının Ortadoğu ülkeleri ve kültürüne yönelik bu türden önyargılara sahip oldukları görülmektedir.

Katılımcıların, komşu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerine yönelik düşüncelerinin, ülkeler hakkındaki algıları tarafından şekillendirildiği dikkati çekmektedir. Yunanistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri *sorunlu, kötü* ya da *gerilimli* olarak ifade edilmiştir. Yunanistan ve Ermenistan ile ilişkiler daha çok tarihsel ve siyasi sorunlar ile ifade edilmiştir. İran, Irak ve Suriye ile ilişkiler ise ağırlıklı olarak güvenlik sorunları ve ekonomik ilişkiler boyutuyla dile getirilmiştir. Azerbaycan, Gürcistan ve Bulgaristan ile ilişkiler ise *normal/olumlu, iyi* olarak tanımlanmıştır. Özellikle Azerbaycan katılımcılarından sıklıkla *kardeş, dost ülke* olarak tanımlanmıştır. Kadir Has Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması'nda da ([Aydın, Akgül-Açıkmeşe, Çelikkpala, Özel, Dizdaroğlu ve Kösen, 2019](#)) benzer şekilde Azerbaycan, katılımcıların %65,3'ü tarafından en yakın dost ülke olarak görülmektedir. Yine aynı çalışmada katılımcıların %30,3'ü, Türkiye ve Yunanistan arasında sorun olduğunu ifade etmiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmen adaylarının ağırlıklı olarak, Türkiye'ye komşu olan ülkeler ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini mekânsal olarak analiz edebilecek bilgi temelinden yoksun oldukları; daha çok kalıp bilgi ve önyargılar üzerinden ülkeler hakkında değerlendirmeler ve tanımlamalar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu noktada özellikle toplumun kolektif hafızasında yer etmiş tehdit algısının, öğretmen adaylarının ülkeler hakkındaki tanımlamalarına ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerine yönelik ifadelerine (dost-düşman ülke) yansıdığı dikkati çekmektedir. Katılımcıların Ermenistan ve Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik *yayılmacı* bir politikaya sahip oldukları yönündeki ifadeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze, her iki devletin de kolektif hafızada tehdit kaynağı olarak kodlanmalarının sonucudur. [Ertugay'a \(2015\)](#) göre "tehdit/tehlike algısının temel işlevi, ötekinin işaret edilmesinden oluşan zihinsel bir seferberlik durumunu toplum üzerinde egemen kılmaktır". Bu türden algılar hem kitle iletişim araçları ([Balci, 2011](#); [Bezirgan-Arar ve Bilgin, 2009](#); [Neuman, 2001](#); [Özsüer, 2012](#)) hem de eğitim sistemi yoluyla bireylere kazandırılan bilinç pratiğinin bir sonucudur. Özellikle eğitim sistemi, ulusal kimliğin inşa sürecinde bu algının gelişip köklenmesinde etkili olmuştur. Zira insanlar farklı kültürlerle ilişkin yargılarını, deneyimleri sonucunda değil, eğitim sonucu oluşturmakta ve hatta deneyimlerini de aldıkları eğitim doğrultusunda değerlendirebilmektedirler ([Millas, 2012](#)). Vatan kavramının zihinlerde yer etmesi, ulusal kimliğin oluşturulması ve dış tehdit algısının komşu ülkeler doğrultusunda beslenmesinde coğrafya eğitimi de önemli roller üstlenmiştir ([Durgun, 2012](#); [Kahyaoğlu, 2003](#); [Özgen, 2011](#)). Bir yurttaşlar topluluğu oluşturma ideali öncelikle söz konusu topluluğa ait bir mekân (vatan/yurt) tasavvurunun ulus-devlet bağlamında kurgulanması ve kurgulanan bu mekâna yönelik sadakat duygusu ve aşkın (yurtseverlik) uyarılmasını gerektirir ([Üstel, 2004](#)). Bu duyguların oluşturulmasında öncelikli adım ise *biz* kimliğinin inşasıdır. Ancak [Bora'nın \(2009:119\)](#) ifadesiyle

“herhangi bir *biz* kimliğinin inşasında etkili olan ayırma/ayırıştırma güdüsünün, öznenin kendisini ayırt ettiği *ötekiyle* ilgili güçlü bir tehdit algısıyla beslendiği, beslenebildiğini biliyoruz. Ötekinin bütün insani-beşeri paydaları iptal edecek kertede *farklı* tasavvur edilmesi, böylece düşmanlaştırılması, tehdit algısını büyüterek döngüyü sürdürür.” Ülkeler hakkında, öğrencilerin zihinlerinde tehdit algısının oluşturulması, güvensizlik, düşmanlık ve yabancı düşmanlığı (zenofobi) gibi duyguların ortaya çıkmasına ve gelişmesine yol açabileceği gibi uluslararası ilişkilerde savaşın normal bir durum olarak görülmesine neden olabilir (Altınay, 2003). Böylelikle, barışçı değerler göz ardı edilmekte, *biz* ve *öteki* ayrımı sürdürülmektedir. Bu durum ise barışa dair umutları zedeleyerek, örtük olarak saldırganlığı kışkırtmaktadır (Kahyaoğlu, 2003). Katılımcıların öğretmen adayı oldukları gerçeğinden yola çıkıldığında farklı ülkeler ya da kültürler için yönelik kalıp yargı ve önyargıların oluşmasını engellemek daha da önem taşımaktadır. Balcı ve Tuncel (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da öğretmen adayı olan katılımcılar, önyargı ve ayrımcılıkla ilgili yaşadıkları deneyimlerinin odak noktasında daha çok öğretmenlerin yer aldığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının Türkiye’nin çevresindeki ülkeler ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkileri hakkında önyargı ya da kalıp yargılardan uzak, derinlikli ve doğru bilgilere ve bu bilgilerin temellendirdiği mekânsal düşünme becerilerine sahip olmaları önem taşımaktadır.

Komşu ülkelerin doğal, sosyokültürel, ekonomik ve politik yapısı bağlamında değerlendirilebilmesi, bu özellikler üzerinden Türkiye ile ilişkilerin, benzer ve farklı olan özelliklerin yorumlanabilmesi ve yakın bölge ülkelerine çok boyutlu bir bakış açısının oluşturulması, öğretim içeriklerinin, öğretim süreci ve etkinliklerinin bu yönde planlanmasını gerektirmektedir. Böylece yetersiz ya da yanlış edinilmiş bilgiler ve kalıpsal yargıların zemin oluşturduğu algı ve düşüncelerde farklılıklar yaratılarak, çok yönlü bir bakış geliştirilmesi, yerelden başlayarak küresele doğru mekânın analiz edilmesi ve buna bağlı olarak mekânsal ilişkilerin yerel, bölgesel ve küresel boyutlarıyla yorumlanabilmesi mümkün olabilecektir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim dalında 2018 yılında lisans programından (YÖK, 2018) kaldırılan *Ülkeler Coğrafyası* dersinin yeniden zorunlu ders olarak lisans programında yer alması önerilmektedir. Ayrıca Türkiye’ye komşu ülkeler ve bu ülkelerin sosyokültürel özelliklerine ilişkin derslerin lisans içeriklerine dâhil edilmesi önerilmektedir. Böylece komşu ve yakın çevredeki ülkelerin Türkiye ile ilişkileri ve doğal, sosyokültürel, siyasi, ekonomik özellikleri bağlamında değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Zira, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında (MEB, 2018b) *Küresel Bağlantılar* öğrenme alanında belirtilen “ülkeler arası ilişkileri kavrama ve değerlendirme konusunda bilinçli, gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirme” amacının gerçekleştirilebilmesi için öğretmen adaylarının yeterli bilgi birikimi ve analiz becerilerine sahip olmaları gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

PRE-SERVICE TEACHERS' IMAGES ON THE NEIGHBOURING COUNTRIES OF TURKEY

INTRODUCTION

Having sufficient and accurate information about countries and different cultures will increase the awareness of space and make it possible to (re-read) and analyse the space at regional and global level. This “will provide the basis for the development of geographical awareness by allowing the acts of recognizing, describing, positioning the space and understanding spatial relations and interactions to be brought together” (Köşker, 2019: 326).

Education in general and geography education in particular includes an educational process in which information and skills that will form the basis for the recognition of different cultures and countries, evaluation of the differences and similarities between these cultures and countries and analysis of reciprocal interactions (socio-cultural, economic, political etc.) are imparted to learners. In the process of education, the establishment of the human-space-knowledge relationship as a geographic power is restricted by an ideologically designed or constructed conceptualization of space. According to Althusser (2015), education is one of the ideological devices of the state. Education can be defined as the process of idealizing desired behaviours around an ideological axis to impart them to individuals (Özgen and Köşker, 2016). The state transforms the holistic world that it has constructed through ideology into an institutional field through education. It clears this area from the influence of individual and social phenomena and declares it as a public space (Çetin, 2001). Defining, evaluating and interpreting the space socially, culturally, economically or politically in a local, regional or global dimensions take place within a defined framework. What information is included in the boundaries of this framework and how this information is presented is determined according to the ideological framework. In an education system where reality is presented or limited for ideological purposes the reality of the system becomes the realities of individuals. At this point, the restricted contents are replaced by stereotypes and prejudices. Stereotypes are images that fill gaps of information about a particular object or group, thus making it easier to make decisions about them (Göregenli, 2012). If a stereotype is accompanied by a strong affect, the prejudice as an attitude has been formed (Paker, 2012). Consequently, limiting the content related to societies or cultures in different places will provide the basis for the replacement of information by stereotyped ideas, the presentation of ideological fictions as reality and the elimination of scientific knowledge. Typical manifestations of this are attitudes towards different identities, belongingness and other cultures.

Stereotypes or attitudes developed towards different cultures or countries are the product of not only cognitive processes but also affective processes. In this way, such ideas can acquire behavioural dimensions such as discrimination and aggression towards different cultures over time (Blum, 2004; Dovidio, Brigham, Johnson and Gaertner, 1996; Fiske, 1998). As stereotype attitudes begin to develop from an early age, it is important that teachers have sufficient knowledge base to analyse the effects of global changes and transformations on space and transfer this knowledge to students as free of stereotypes and prejudices in today's world, where interactions among countries and cultures are experienced intensely and rapidly. According to Zevin and Corbin (1998), learning the sources of effects on the development of opinions about different countries will raise the awareness of which effects are important in the formation and development of attitudes towards countries and their peoples.

A number of spatial images are formed through perceptions, experiences, associations, cognitive and affective gains related to space. Spatial image refers to a mental and conceptual structure that encompasses the whole of spatial meaning and affects individuals' judgments about space (Kahvecioğlu, 1998). Considering the role of teachers in presenting information about various countries and cultures starting from the closest ones and in forming and shaping spatial perceptions and images in students' minds, determination of the perceptions, thoughts and competencies of pre-service teachers in this context is of great importance in terms of arranging appropriate teaching contents and processes in the pre-service teacher training. In the current study, it was attempted to determine the social studies pre-

service teachers' competences of knowledge and mental images (opinions, perceptions, definitions and evaluations) of the neighbouring countries to Turkey and to discuss the factors breeding these images. To this end, answers to the following questions were sought:

- What are the pre-service teachers' sources of information about the neighbouring countries (having borders) to Turkey?
- What are the neighbouring countries (having borders) to Turkey according to the pre-service teachers?
- What are the pre-service teachers' spatial images about the neighbouring countries (having borders) to Turkey?
 - a) What are the pre-service teachers' spatial images about the Balkan countries neighbour to Turkey?
 - b) What are the pre-service teachers' spatial images about Caucasian countries neighbour to Turkey?
 - c) What are the pre-service teachers' spatial images about Middle Eastern countries neighbour to Turkey?

METHOD

The current study employed the descriptive survey model. In this way, it will be possible to elicit and describe the pre-service teachers' information, opinions and perceptions about neighbouring countries to Turkey and then to evaluate the results, discuss the causes and come up with suggestions for solution.

Study Group

The study group of the current research is comprised of 90 first and second-year pre-service teachers attending the Department of Social Studies Teaching. Of the participating students, 54.4% are females (n=49) and 45.6% are males (n=41); 41.1% are first-year students (n=37) and 58.9% are second-year students (n=53). In the selection of the study group, one of the purposive sampling methods, criterion sampling was used. First and second-year students not having taken any course about countries in their undergraduate education were included in the study.

Data Collection Tool

In the current study, a structured data collection tool consisted of two parts was used. In the first part of the data collection tool are there items to elicit their personal information (gender, grade level, sources of information about the neighbouring countries). In the second part is there a table having three open-ended questions. On the basis of this table presented in the data collection form, the pre-service teachers were asked to describe the countries having land borders to Turkey, their knowledge and opinions about these countries and the relationships of these countries with Turkey.

Data Analysis

The data obtained from the data collection form were analysed by means of content analysis. First, the collected data were entered into computer environment and then the statements were coded and then categories were created on the basis of the common characteristics of the coded statements. On the basis of the codes, a total of eight themes were generated: *location, physical features, population characteristics, economic features, cultural features, political features, definitions and relationships with Turkey*. The neighbouring countries were evaluated under these eight themes and in three groups which are *Balkan countries, Caucasian countries and Middle Eastern countries*. The data were presented in Tables as frequencies (*f*) and percentages (%) and then the themes were interpreted together with the categories and codes they include.

RESULTS

It is seen that the sources from which the pre-service teachers learn about neighbouring countries are primarily mass media (65.7%) (television, internet, newspapers, magazines, books). In this context, it can be said that mass media are more effective than the education system (school, teacher, lessons, textbook) for pre-service teachers to acquire information about neighbouring countries.

The countries which were most frequently stated to have borders with Turkey by the pre-service teachers are Greece (97.7%), Syria (97.7%) and Iraq (84.4%). The countries which were least frequently stated to have borders with Turkey by the pre-service teachers are Azerbaijan and Nakhchivan Autonomous Republic.

The countries on which the participants stated opinions the most are Syria (97.7%), Azerbaijan (97.5%) and Greece (96.5%). More than half of the participants mentioning the name of Nakhchivan Autonomous Republic (57.1%) and 41.5% of the participants mentioning the name of Georgia did not express any opinions about these countries.

It was found that the participants provided more details about one of the Balkan countries, Greece ($f=108$) yet relatively fewer details about another Balkan country, Bulgaria ($f=61$). A large number of opinions indicating that our relationships with Greece are problematic were expressed ($f=57$; 63.3%). Terms used while expressing opinions about Greece such as *enemy*, *I do not like it*, *naughty*, *daydreamer*, *murderer*, *lazy*, *gossiper*, *cruel to minorities*, *torturer* and *two-faced* show that prejudices against this country are more than those against Bulgaria. While the relationship of Turkey with Greece was generally defined as *tense* ($f=20$; 22.2%), its relationship with Bulgaria was defined as *normal/positive* ($f=21$; 23.3%). It is seen that the statements about the relationships between Balkan countries and Turkey include emotional expressions not based on knowledge (*It does not accept the superiority of Turkey; it is sometimes a friend but sometimes an enemy, they like Turks*).

It was determined that the participants provided more details about two of the Caucasian countries; Georgia ($f=53$) and Armenia ($f=37$) than another Caucasian country, Nakhchivan Autonomous Republic ($f=4$). While more information was given about the location, physical, population and economic characteristics of Georgia, more details were given about the political characteristics of Armenia. No detail was given on the other hand about Nakhchivan Autonomous Republic. While expressing their opinions about Armenia, they frequently mentioned about *the genocide allegation* ($f=37$), *bad relationships* ($f=25$) and *the presence of problems surviving from old times* ($f=13$). The relationships with Georgia on the other hand were mostly defined as *good* ($f=15$) and it was stated that *visa-free travels* are allowed between these two countries ($f=12$). Azerbaijan was the country the pre-service teachers expressed the most positive opinions about. While defining Azerbaijan terms such as *sister country* ($f=25$), *having good relationships* ($f=15$), *friend* ($f=11$) were frequently used.

It was found that more opinions were expressed about neighbouring countries in the Middle East such as Syria ($f=160$), Iraq ($f=128$) and Iran ($f=113$) than other neighbouring countries. Iran was perceived to be a strong country by the participants ($f=10$). However, besides Iraq, Iran was defined as a hostile country. It is also remarkable that the participants perceived Middle Eastern countries as *underdeveloped*, *narrow-minded*, *anti-democratic and ignorant countries with restricted freedoms*. The participants frequently described the relationship with Syria as *good* ($f=16$) and less frequently as *bad* ($f=7$). Similarly, there are participants defining the relationships between Iran and Turkey in two different ways as *bad* ($f=15$) and *good* ($f=11$). The relationships between Iraq and Turkey on the other hand were defined as *bad/tense* and *unbalanced*. The participants perceive these three countries as countries giving harm to Turkey.

DISCUSSION AND CONCLUSION

It was found that the pre-service teachers explained the highest number of opinions about Greece (97.7%), Syria (97.7%) and Iraq (89.4%) among the neighbouring countries to Turkey. On the other hand, Nakhchivan Autonomous Republic and Azerbaijan were the neighbouring countries mentioned the least by the participants.

It is remarkable that the participants defined some countries having land and marine areas close to Turkey in the European continent and Algeria and Libya in the African continent as neighbouring countries to Turkey. Yugoslavia, which does not exist anymore, was also expressed as a country having a land border with Turkey. As the countries about which no opinions were expressed although they were defined to have borders with Turkey, Nakhchivan Autonomous Republic (57.1), Georgia (41.5%) and Bulgaria (29.4%) came to the fore. Thus, it was concluded that the pre-service teachers do not have adequate and up-to-date information about the countries neighbour (having border) to Turkey. The countries about which the highest number of opinions was expressed are Syria (97.7%), Azerbaijan (97.5%) and Greece (96.5%).

It is remarkable that the participants' most important sources of information about countries are the mass media (65.7%). While the effect of mass media occurs more rapidly and directly, the effect of education penetrates slowly and thus more permanent because information given through education is not only learned but also acquired over time. Moreover, mass media lead to an agreement far away from critical analysis and questioning (Copeaux, 2013). Thus, the fact that only 32.6% of the pre-service teachers mentioned education as their source of information seems to be a problem that needs to be handled.

Inadequate and inaccurate statements of the pre-service teachers regarding the countries' location, physical, population, economic and political characteristics can be considered to be lack of information about these countries. These inadequacies point to the need for the re-evaluation of the content of the geography curriculum implemented in

secondary education. It is remarkable that the students having taken geography course at secondary education level have inadequate and incorrect information about the natural and human processes of neighbouring countries and cannot analyse these countries, their relationships with Turkey at regional and global levels. In secondary education geography curriculum, there is no objective related to neighbouring countries (CDÖP, 2005; MEB, 2018a). This makes it impossible for students to achieve one of the general objectives of the geography curriculum: “students should have information about developed and developing countries particularly about countries having close relationships with Turkey in accordance with the new vision of Turkey” (MEB, 2018a) and to acquire the spatial synthesis skill.

It was determined that the participants did not have enough information about the physical characteristics of neighbouring countries ($f=24$). The lack of statements regarding the cultural characteristics of neighbouring countries ($f=25$) is noteworthy. Similarly, statements regarding the population characteristics of the countries were found to be both inaccurate and inadequate. In this context, it can be said that the participants do not have enough information about the socio-cultural structure of neighbouring countries. Neighbouring countries were defined mainly by their political characteristics ($f=320$).

It was observed that the pre-service teachers' definitions of neighbouring countries are based on the understanding of friend-enemy countries. Among the neighbouring countries, the most negative definitions were made about Armenia and Greece. Definitions for these two countries indicate the stereotypes and prejudices of the participants. In the study conducted by Yılmaz and Yiğit (2010), it was determined that the participants had negative perceptions of Greece and Armenia. The participants were found to have the most positive opinions about Azerbaijan. Similarly, in Turkey's Perception Survey, Azerbaijan was found to be the country on which the most positive opinions were expressed (63%) while the country on which the most negative views were expressed were found to be Armenia (10%) (GMF, 2015).

The pre-service teachers' definitions of neighbouring Middle Eastern countries can be considered as manifestations of orientalist discourse towards the East. This discourse, by marginalizing the east, invents an east which is the exact opposite of itself. In doing so, it claims that the good things that are in it are not in the east, and that all bad things that are not in it are in the east (Köse and Küçük, 2015). The terms used by the participants to describe these countries such as little freedom, undemocratic, narrow-minded, ignorant, incompetent, underdeveloped and so on seem to be the reflection of this perception. Similar studies (Köşker, 2016; Yılmaz and Yiğit, 2010) show that pre-service teachers have prejudices against Middle Eastern countries and cultures.

The participants' opinions about the relations between Turkey and neighbouring countries seem to have been shaped by their perceptions of the countries. The relationships of Turkey with Greece, Armenia, Iran, Iraq and Syria were defined to be problematic, bad and tense. While relationships with Greece and Armenia were mostly expressed together with historical and political problems, relationships with Iran, Iraq and Syria were expressed mainly in terms of security problems and economic relationships. Relations with Azerbaijan, Georgia and Bulgaria are defined as normal/positive and good. In particular, Azerbaijan was often described as a sister country by the participants. In the Turkish Foreign Policy Survey on Public Perceptions conducted by Kadir Has University (Aydın, Akgül-Açıkmeşe, Çelikpala, Özel, Dizdaroğlu ve Kösen, 2019), Azerbaijan is seen as a friendly country by 65.3% of the participants. However, 30.3% of respondents in the same survey stated that problems between Turkey and Greece.

In light of the findings of the current study, it can be concluded that the pre-service teachers based their opinions about the relationships between Turkey and its neighbouring countries on stereotypes and prejudices. At that point, it is remarkable that the perception of threat deeply rooted in the collective memory of the society reflects on the pre-service teachers' definitions about countries and their relationships with Turkey (friendly-hostile country). According to Ertugay (2015), “the main function of the threat/danger perception is to make a state of mental mobilization consisting of pointing to the other dominate the society.” The creation of a perception of threat in the minds of students about countries can lead to the emergence and development of feelings such as insecurity, hostility and xenophobia (xenophobia), as well as causing war to be seen as normal in international relations (Altınay, 2003). Thus, peaceful values are ignored and we and the other distinction is maintained. This, in turn, harms hopes for peace and implicitly provokes aggression (Kahyaoglu, 2003). Given the fact that the participants are pre-service teachers, it is even more important to prevent stereotypes and prejudices against different countries or cultures. In the study conducted by Balci and Tuncel (2017), the pre-service teachers stated that on the focal point of the experiences they lived in relation to prejudice and discrimination are mostly these teachers.

It is of great importance that pre-service teachers should have profound and accurate information free of stereotypes and prejudices about the countries around Turkey and the relationships of these countries with Turkey and that they should spatial thinking skills built on this information. Evaluation of neighbouring countries in terms of their natural, socio-cultural and economic structure, interpretation of their relationships with Turkey, their similarities and differences and creation of multi-dimensional viewpoint of countries close to Turkey require the teaching content,

teaching process and activities to be planned in this direction. In this way, by creating differences in perceptions and opinions whose basis is formed by inadequate or incorrect information and stereotypes, it will be possible to develop multi-dimensional viewpoints, analyse the space starting from the local to the global and interpret spatial relationships with their local, regional and global dimensions. In this connection, it can be suggested that the “Countries Geography” course discarded from the undergraduate program of the department of social studies in 2018 (YÖK, 2018) should be made required again. Moreover, incorporation of courses related to neighbouring countries to Turkey and their socio-cultural characteristics into undergraduate curriculums can be suggested.

Kaynakça / References

- Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altınay, A. G. (2003). Militarizm ve insan hakları ekseninde Milli Güvenlik dersi. B. Çotuksöken, A. Erzan & O. Siler (Eds.), *Ders kitaplarında insan hakları tarama sonuçları* içinde (s.138-157), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Aydın, M., Akgül-Açıkmeşe, S., Çelikpala, M., Özel, S., Dizdaroğlu, C. & Kösen, M. G. (2018). Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi (04 Temmuz 2019). 19.10.2019 tarihinde <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Balci, A. & Tuncel, G. (2017). Öğretmen adaylarının önyargı ve ayrımcılığa ilişkin deneyimlerinin fenomenolojik analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 95-115.
- Balci, A. (2011). 1990'lar basınında “Ermenistan Tehdidi'nin” inşası: Milliyet Gazetesi örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 6(2), 297-322.
- Bezirgan-Arar, Y. & Bilgin, N. (2009). Gazete haber başlıklarında öteki'nin inşası. *Kültür ve İletişim*, 12(2), 133-157.
- Blum, L. (2004). Stereotypes and stereotyping: A moral analysis. *Philosophical Papers*, 33(3), 251-289.
- Bora, T. (2009). Ders kitaplarında milliyetçilik “siz bu ülke için neler yapmayı düşünüyorsunuz? G. Tüzün (Ed.), *Ders kitaplarında insan hakları II: Tarama sonuçları* içinde (s.115-141), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- CDÖP. (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı: 2005 Programı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Copeaux, E. (2013). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2). 201-211.
- Dovidio, J. F., Brigham, J. C., Johnson, B. T. & Gaertner, S. L. (1996). Stereotyping, prejudice, and discrimination: Another look. In N. Macrae, C. Stangor, & M. Hewstone (Eds.), *Stereotypes and stereotyping* (pp. 276–319). New York, NY: Guilford.
- Durgun, S. (2012). Yer bilgisinden ulusal coğrafya'ya. G. Ayman (Ed.), *Mekân, kimlik, güç ve dış politika* içinde (s.13-38), Yalın Kitap: İstanbul.
- Ertugay, F. (2015). Eski ve yeni (!) arasında devlet, eğitim ve gençlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1), 291.
- Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & L. Gardner (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 2, pp. 357–411). New York: McGraw-Hill.
- GMF(2015). Türkiye'nin algıları araştırması. 19.10.2019. tarihinde http://www.gmfus.org/sites/default/files/TP%20Key%20Findings%20Report%20Turkce%20Final_0.pdf adresinden edinilmiştir.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K Çayır ve M.A. Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (s.17-27). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Işık, Ş. (2012). Kültürlerarası iletişim bağlamında Cumhuriyet Üniversitesindeki gençlerin Almanlara yönelik kalıp yargıları. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(2) , 159-191.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kahvecioğlu, H. L. (1998). *Mimarlıkta imaj: Mekânsal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model*. (Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul).
- Kahyaoğlu, D. (2003). Ders kitaplarında insan hakları projesi çerçevesinde coğrafya ders kitapları. B. Çotuksöken, A. Ersan and O. Silier (Eds.), *Ders kitaplarında insan hakları tarama sonuçları* (s.172-206). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekişik Matbaası.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kızıltepe, Z. (2015). İçerik analizi. F. N. Seggie & Yasemin Bayyurt (Eds.), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* içinde (ss. 253-266). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Köse, M. & Küçük, M. (2015). 'Oryantalizm ve “öteki” algısı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The journal of social and cultural studies)*, 1(1),107-127.
- Köşker, N. (2014). Beşeri coğrafya ve mekânsal bilginin endokrinasyonu. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 429-438). Ankara.

- Köşker, N. (2016). Öğretmen adaylarının Ortadoğu tasavvurları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1463-1476.
- Köşker, N. (2019). Öğretmen adaylarının zihin/taslak haritalarına göre Türkiye'nin çevresindeki ülkeler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 324-358.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. California: Sage Publications.
- Lapierre, J.W. (1981). "İdeoloji nedir?", *İlimler ve İdeolojiler*. (Der: F. Arslan), Ankara: Ümran Yayınları.
- MEB (2018a). Ortaöğretim coğrafya dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı. Ankara.
- MEB (2018b). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). Ankara.
- Millas, H. (2012). Edebiyat ve milliyetçi kalıpyargılar. K Çayır & M.A. Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar* içinde, (s.105-113). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Neuman, W.L. (2001). Fear of the "alien other": Cultural anxiety and opinions about Japan. *Sociological Inquiry*, 71(3), 335-356.
- Öngen, T. (2008). Bilim, iktidar ve gerçeklik. Esin Candan, Nida Kamil Özbulut, Mustafa Öziş (Ed.), *Bilim ve iktidar* içinde (s. 34-39). Dipnot Yayınları: Ankara.
- Özgen, H. N. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze, coğrafya ders kitaplarında, vatanın sonu gelmez kurguları. *Toplum ve Bilim*, 121, 48-78.
- Özgen, N. & Köşker, N. (2016). Özel dersanelerin dikotomik üretimi: Kamusal bir hizmet mi? Toplumsal bir sorun mu? *Toplum ve Bilim*, 137, 83-129.
- Özsüer, E. (2012). Türk-Yunan ilişkilerindeki "biz" ve "öteki" önyargıların dinamikleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 1(2), 269-309.
- Paker, M. (2012). Psikolojik açıdan önyargı ve ayrımcılık. K Çayır & M.A. Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar* içinde, (s.41-52). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Robson, C. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Gerçek Dünya Araştırması*. (Çev. Ed. N. Demirkasimoğlu & Ş. Çinkır). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sucu, İ. (2012). Althusser'in gözünden ideoloji ve ideolojinin bir taşıyıcısı olarak yeni medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(3), 30-41.
- Üstel, F. (2014). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde- II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Yapıcı, M. (2004). İdeoloji ve eğitim. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-8.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. & Yiğit, Ö. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye'ye komşu ülkelere ilişkin algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 318-334.
- YÖK (2018). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı. 13.09.2019 tarihinde https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Sosyal_Bilgileri_Ogretmenligi_Lisans_Programi09042019.pdf adresinden edinilmiştir.
- Zevin J. & Corbin, S. S. (1998) Measuring secondary social studies students' perceptions of nations. *The Social Studies*, 89(1), 35-38.